

Lucija Pečnik

Ženska v blejskem gospostvu v poznem 17. stoletju: analiza zvezanih sodnih zapisnikov

PEČNIK, Lucija, mag. zgodovine, SI-1000 Ljubljana, Črtomirova ulica 23, lucija.pecnik0@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0195-4326>

Ženska v blejskem gospostvu v poznem 17. stoletju: analiza zvezanih sodnih zapisnikov

Zgodovinski časopis, Ljubljana 79/2025, št. 3-4, str. 292–333, 270 cit.

1.01 Izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

CC BY-SA

Članek obravnava položaj in vlogo neprivilgiranih žensk na območju blejskega gospostva ob koncu 17. stoletja, ko so briksenski škofje gospostvo upravljali prek zakupnikov. Analizirani so zvezani sodni zapisniki iz fonda zemljiškega gospostva Bled, skoraj 1500 strani arhivskega gradiva iz let 1690 do vključno 1700, kot rezultat delovanja nižjega in le izjemoma višjega sodstva za neprivilgirane. Rezultati so predstavljeni v kontekstu literature, kar vodi do novih spoznanj o položaju žensk v vaški družbi in družinskem gospodarstvu ter o njihovi pravni in poslovni sposobnosti. Predstavljeni so nekateri tipični in posebni primeri žensk, ki so v proučevanem obdobju pred blejskim sodiščem nastopale v vlogi tožnic, toženk, prič, dolžnic, upnic, porokinj, zastopnic in varuhinj otrok. Obravnavani so civilnopravni postopki in z njimi povezani spori, ki v analiziranih sodnih zapisnikih znatno prevladujejo, pa tudi manj številni kazenskopravni procesi.

Ključne besede: zgodovina žensk, kmetica, sodni zapisniki, zemljiško gospostvo, Bled, patrimonialno sodišče, deželsko sodišče, 17. stoletje

PEČNIK, Lucija, MA in History, SI-1000 Ljubljana, Črtomirova ulica 23, lucija.pecnik0@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0195-4326>

Women in the Seigneurie of Bled/Veldes in the Late 17th Century: Analysis of Bound Court Minutes

Zgodovinski časopis, (Historical Review), Ljubljana 79/2025, No. 3-4, pp. 292–333. 270 notes.

Language: Sn. (En., Sn., En.)

CC BY-SA

The article examines the situation and role of unprivileged women in the seigneurie of Bled/Veldes at the end of the 17th century, when the bishops of Brixen managed this estate through leaseholders. The analysis focuses on the bound court minutes from the fonds of the Bled seigneurie, almost 1,500 pages of archival material from 1690 to 1700, as a result of the work of the lower and, only exceptionally, the higher court for the unprivileged. The results are presented in the context of literature, leading to new insights into the position of women in the village society and the family economy, into their legal and business capacity. Some typical and special cases of women who, during the examined period, appeared before the court in Bled as plaintiffs, defendants, witnesses, debtors, creditors, guarantors, representatives and guardians of children are presented. The article deals with both civil law proceedings and related disputes, which are significantly predominant in the analysed court protocols under consideration, as well as with a smaller number of criminal law proceedings.

Keywords: women's history, farm women, court minutes, seigneurie, Bled/Veldes, patrimonial court, territorial court, 17th century

1 Uvod¹

Slovensko zgodovinopisje je ženske in njihovo vpetost v sodne postopke ter pravno sposobnost, zlasti v času nastanka zgodnje moderne države in vse do večjih kodifikacij prava konec 18. stoletja, do nedavnega obravnavalo predvsem v okviru kazenskega prava in malefičnih dejanj. Obravnava njihovega položaja v civilnem pravu je bila pogosto omejena na krajše orise družinskega in dednega prava.² Čeprav je bila pravna in poslovna sposobnost žensk³ v preteklosti znatno manjša v primerjavi z moškimi, to ne pomeni, da so bile v preteklosti popolnoma brezpravne ali pasivne, zlasti v zasebni in družinski sferi, kar potrjujejo številne zgodovinske študije.⁴ Dosedanje razprave, ki so se ukvarjale s preteklostjo žensk nasploh kot tudi s preteklostjo neprivilegiranih žensk v sodnih zapisnikih zgodnjega novega veka na Slovenskem, so bile pogosto tematsko zamejene, osredotočene zlasti na kazensko pravo⁵ ali pa so se v glavnem opirale na že objavljeno gradivo, predvsem na blejske sodne prisege, zapisane v slovenskem jeziku.⁶ Prve poglobljene razprave na temo pravne zgodovine v kontekstu vpetosti žensk v sodne postopke v slovenskem zgodnjenovoveškem prostoru je do zdaj prispevala predvsem Katja Škrubej, ki se je posvečala tudi gradivu blejskega gospostva, zlasti objavljenim blejskim prisegam⁷ kot tudi položaju kmečkih žensk v civilnih sporih pred patrimonialnim sodiščem v 17. in 18. stoletju.⁸

Namen članka je na podlagi sistematično pregledanega dela sodnih zapisnikov⁹ blejskega patrimonialnega in izjemoma deželskega sodišča predstaviti položaj

¹ Članek temelji na raziskavi in ugotovitvah magistrske naloge »Ženska v sodnih zapisnikih gospostva Bled v poznem 17. stoletju«, ki je nastala pod mentorstvom doc. dr. Žige Zwittera.

² Škrubej, »Položaj žensk v civilnih sporih«, str. 89.

³ »Priznana sposobnost samostojno opravljati pravne posle ... biti nosilec pravic in dolžnosti« (Škrubej, »Položaj žensk v civilnih sporih«, str. 95).

⁴ Kambič, »Kazenskopravni položaj žensk«, str. 37.

⁵ Na primer: Kambič, »Kazenskopravni položaj žensk«, str. 36–55.

⁶ Tako: Škrubej, »Položaj žensk v civilnih sporih«, str. 89–114. Ribnikar, *Slovenske podložniške prisege*.

⁷ Škrubej, »Courtroom oaths«, str. 203–228. Škrubej, »Sodne prisege kmetov«, str. 41–54.

⁸ Škrubej, »Položaj žensk v civilnih sporih«, str. 89–114.

⁹ S sodnimi protokoli gospostva Bled so se raziskovalno ukvarjali tudi Žiga Zwitter, predvsem z vidika okoljske zgodovine in poznavanja travnikov in pašnikov v jugovzhodnih Alpah v 16. in zgodnjem 17. stoletju (Zwitter, »Eine Wissensgeschichte der Wiesen und Weiden«, str. 49–82), Dragica Čeč z analizo dojemanja in izkušenj življenja v preživitku (Čeč, »Funkcije

neprivilegiranih žensk, torej tistih, za katere v pregledanem gradivu ni indicev, ki bi nakazovali nasprotno.¹⁰ Zaradi obsežnosti arhivskega gradiva je izbor in časovno omejitev na čas od leta 1690 do 1700 narekovalo dejstvo, da so bili blejski sodni zapisniki iz tega obdobja v obstoječi literaturi obravnavani manj od tistih iz zgodnjega 17.¹¹ in 18. stoletja.¹² Obravnavano obdobje¹³ je zajeto v rokopisni knjigi blejskih sodnih zapisnikov 28, ki pokriva čas od oktobra leta 1690 do konca leta 1698,¹⁴ in v knjigi 29, ki vsebuje zapise od leta 1698 do leta 1706.¹⁵ Zaradi neohranjenosti gradiva leto 1690 ni obravnavano v celoti.¹⁶

V prvem sklopu so predstavljeni civilnopravni primeri iz družinskega okolja razdeljeni na oporočne, preživitkarske in poročne zadeve. Sledi obravnava kazenskoprnih zadev, razdeljena na ženske tožnice in ženske obtoženke, primeri pa so razporejeni od najlažjih kazenskih sporov, povezanih predvsem z injurijami, do težjih kazenskoprnih zadev, s podrobnejšo obravnavo težjega delikta v zadevi detomora. V drugem sklopu so predstavljeni primeri, ki obravnavajo agrarno in neagrarno gospodarstvo,¹⁷ razdeljeni na civilnopravne vsebine, natančneje kupoprodajne, upniško-dolžniške in posestne zadeve, in kazenskopravne primere, povezane z gospodarstvom. Sledi krajša obravnava primerjave oporočnega odrejanja z obsežno analizo oporočnih praks na območju breških vasi na tržaškem podeželju.¹⁸

Zaradi velike količine obdelanega gradiva v pričujočem članku niso predstavljeni vsi relevantni primeri, temveč predvsem reprezentativni in nekateri bolj povedni, ugotovitve pa so prikazane deloma opisno in deloma tabelarično ter statistično.

preživitka«, str. 31–44) ter v kontekstu raziskave vloge govoric v podeželskih skupnostih (Čeč, »Funkcije govoric«, str. 703–728). Sodne zapisnike blejskega gospostva sta analizirala tudi Dušan Kos, in sicer v kontekstu raziskovanja zgodovine morale na Slovenskem med začetkom srednjega veka in koncem 18. stoletja (Dušan Kos, *Zgodovina morale*), in Žiga Oman v obravnavi sporov in maščevanja med blejskimi podložniki v zgodnjem novem veku (Oman, »Maščevanje kot pravni običaj«).

¹⁰ V nadaljevanju tudi kmetice, kmečke ženske. Več o položaju kmečkih žensk v zgodnjem novem veku nasploh glej tudi v: Farge, Zemon Davis, *Geschichte der Frauen. 3, Frühe Neuzeit*. Langer-Ostrawsky, »Agrargeschichte als Geschlechtergeschichte?«, str. 213–220. Ulbrich, »Überlegungen zur Erforschung von Geschlechterrollen«, str. 359–364. Wunder, *Er ist die Sonn, sie ist der Mond*. Prasch, »Fleiß und Weisheit der Bäuerin«, str. 158–162.

¹¹ Zwitter, »Eine Wissensgeschichte der Wiesen und Weiden«, str. 49–82.

¹² Škrubej, »Položaj žensk v civilnih sporih«, str. 89–114. Škrubej, »Courtroom oaths and patrimonial court«, str. 203–228. Škrubej, »Sodne prisege kmetov«, str. 41–54.

¹³ Nekateri izbrane primere iz obravnavanega obdobja je v svojem delu predstavil tudi Dušan Kos (Kos, *Zgodovina morale*).

¹⁴ Verbič, ARS, SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, Arhivski popis fonda.

¹⁵ ARS, SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knjiga 29.

¹⁶ Prvi vnos v knjigo 28 za leto 1690 je datiran s 24. oktobrom, medtem ko se prejšnja knjiga konča z letom 1688.

¹⁷ Ker so podatki o ženskah v obravnavanih sodnih zapisnikih osredotočeni predvsem na njihovo gospodarsko vlogo, je ta vidik nekoliko bolj poudarjen tudi v pričujočem članku.

¹⁸ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*.

2 Zvezani sodni zapisniki gospostva Bled

Gospostvo Bled, ki je od 11. stoletja pripadalo briksenski škofiji,¹⁹ je bilo v obravnavanem času poznega 17. stoletja del širšega prostora notranjeavstrijskih dežel, v pravnem pogledu vpetega v zapleten sistem deloma prekrivajočih se jurisdikcij, pravnega pluralizma in partikularizacije sodišč in prava.²⁰ Patrimonialna jurisdikcija oziroma nižje sodstvo, prvostopenjska instances, pristojna za sojenje nepriviligiranemu sloju prebivalstva v civilnopravnih²¹ in lažjih kazenskih zadevah,²² je bila na območju gospostva Bled v pristojnosti briksenske škofije, ki pa je imela tudi pristojnost sojenja v težjih kazenskih zadevah kot imetnik deželskega sodišča.²³ Za razliko od zemljiških gospostev, iz katerih so nastala, so deželska sodišča ostala ozemeljsko sklenjena, medtem ko so se zemljiška gospostva drobila. Kot osnovna zaokrožena teritorialna enota pod ravno dežele so poleg sodstva izvrševala tudi policijske in vojaško mobilizacijske naloge.²⁴ Če so bila patrimonialna sodišča pristojna za civilnopravne in lažje kazenske zadeve, so bila deželska sodišča pristojna za težja kazniva dejanja, t. i. malefična dejanja.²⁵ Razmejitev med lažjimi (*causae minores*) in težjimi kaznivimi dejanji (*causae maiores*) je bila pogosto odvisna od posameznega deželskega sodišča, celo znotraj iste dežele.²⁶ Glede na pristojnosti in pravice se je na območju notranjeavstrijskih dežel v zgodnjem obdobju oblikovala ločnica med nepriviligiranimi in priviligiranimi deželskimi sodišči. Slednja so imela pravico do izvrševanja krvnega sodstva in do vzdrževanja lastnega krvnega sodnika, medtem ko nepriviligirana, ki so številčno prevladovala, krvnega sodstva niso smela izvajati sama. Čeprav so takšna sodišča imela svoje morišče in dobivala dohodke od krvne pravde, so morala za težje kazenske primere poklicati krvnega sodnika, ki je vodil proces in po posvetu s prisedniki izrekel končno sodbo.²⁷ Takšno je bilo tudi blejsko deželsko sodišče, ki je v takšnih procesih, tako kot večina preostalih nepriviligiranih deželskih sodišč na Kranjskem, poklicalo deželnoknežjega krvnega sodnika iz Ljubljane.²⁸ V obravnavanem času je na blejskem območju glede na pristojnosti in vsebino sodnih protokolov delovalo

¹⁹ Glej: Štih, »Tisoč let od prve omembe Blejskega gradu«, str. 9–25.

²⁰ Škrubej, »Rechtsräume als (Fragestellungs-) Konzept«, str. 62–63. Korošec in Škrubej, »Posebna inkriminacija detomora«, str. 80–81.

²¹ Predvsem oporočne, poročne, dolžniško-upniške in kupoprodajne zadeve (Kos, *Zgodovina morale*, zv. 2, str. 133).

²² Predvsem verbalne in dejanske žalitve (injurijske), nenamerne telesne poškodbe in ponekod tudi težje, ki se niso končale s smrtnim izidom (Kambič, »Razvoj kazenskega prava«, str. 155).

²³ Škrubej, »Courtroom oaths«, str. 226, op. 14.

²⁴ Kambič, »Razvoj kazenskega prava«, str. 153. Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 211–213.

²⁵ *Maleficz*, oziroma malefic, opredeljuje težja kazniva dejanja, katerih pregon je bil v interesu oblasti in za katera so bile zagrožene zlasti smrtne oziroma težje telesne kazni (Kambič, »Kazenskopravni položaj ženski«, str. 39).

²⁶ Kambič, »Razvoj kazenskega prava«, str. 153.

²⁷ Kambič, »Razvoj kazenskega prava«, str. 154. Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 213.

²⁸ Golec, »Ljubljanski malefični red«, str. 108.

sodišče, ki je v praksi združevalo pristojnosti patrimonialnega in vsaj del pristojnosti deželskega sodišča.²⁹

Obsežna zbirka 45 knjig zvezanih sodnih zapisnikov, ki se v fondu gospostva Bled, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije, nahaja pod rubriko *Iustititalia*, obsega obdobje od leta 1597 do leta 1783. Ponuja vpogled v delovanje blejskega patrimonialnega sodišča, v njej prevladujejo civilnopravne vsebine,³⁰ neposredna sojenja težjih deliktov pa se pojavljajo redko.³¹ Malefičnih primerov v vezanih sodnih protokolih gospostva Bled praviloma ne najdemo, spise deželskega sodišča pa so odlagali ločeno v fascikle. V obravnavanih zapisnikih se malefične zadeve pojavijo zlasti v kontekstu začetnih faz zaslišanj ali preverjanj malefičnih dejanj, v tistih primerih, ko temu ni sledila malefična obsodba s strani deželskega sodišča, in kot morebitni prepisi malefičnih obsodb,³² kot je razvidno na primeru obravnave detomora v nadaljevanju.³³

Večina obravnavanih primerov je bila sprožena na lastno pobudo oziroma z vložitvijo tožbe strank v postopku. V funkciji patrimonialnega sodnika je nastopal takratni upravitelj ali zakupnik,³⁴ ki je skupaj z uradnim pisarjem³⁵ sestavljal patrimonialno sodišče, odločal o poteku sodnih postopkov in izrekal sklepe.³⁶ V sodnih protokolih so se običajno ohranili podatki, ki so jih udeleženci o sebi in svojem življenjskem položaju bolj ali manj posredno podajali v sklopu udeležbe v postopku. Sodni spisi nižjih sodišč, ki obravnavajo primere civilnopravnih zadev, konfliktov in lažjih kazenskih zadev, pogosto manj natančno in bolj posredno razkrivajo socialne in vsakdanje okoliščine vpletenih, za razliko od obsežnejših spisov kazenskih procesov. Pisarji patrimonialnih sodišč so pogosto le na kratko zabeležili obravnavano zadevo in morebitno kazen ali rabsodbo.³⁷ To velja tudi

²⁹ Oman, »Maščevanje kot pravni običaj«, str. 383. Do dosledne ločitve in razdelitve pristojnosti med patrimonialnim kot nižjim in deželskim kot višjim sodstvom namreč ponekod na Kranjskem ni prišlo. Razmeroma veliko patrimonialnega sodstva je ostalo združenega z deželskim, zlasti v primerih, ko so bili deželskosodni gospodje tudi patrimonialni gospodje (Kambič, »Organizacija sodišč«, str. 3).

³⁰ Poleg običajnih civilnopravnih zadev so v sodnih zapisnikih pogosti lokalno specifični primeri, ki so zadevali predvsem spore zaradi pašnih pravic, odgonov in rubež živine, povzročitev škod na planinah, spori, povezani s fužinarstvom ...

³¹ Kos, *Zgodovina morale*, zv. 2, str. 133. Pričujoči članek ne obravnava deželsko - sodnih zapisnikov.

³² Kos, *Zgodovina morale*, zv. 2, str. 133. Za dodatno pojasnilo se najlepše zahvaljujem dr. Dragici Čeč.

³³ Glej poglavje 4.2.

³⁴ V obravnavanem času je imela gospostvo Bled v zakupu plemiška rodbina baronov Gallenfels (Golniški). Janez Andrej baron Gallenfels je postal zakupnik leta 1677 in to službo je opravljal do leta 1692, ko ga je nasledil Janez Danijel von Gallenfels, ki je gospostvo upravljal do leta 1721 (Gornik, *Bled v fevdalni dobi*, str. 134–135).

³⁵ Na podlagi Ribnikarjevih ugotovitev naj bi v obravnavanem času v službi uradnega pisarja delovali Simon Wocheiner, Martin Smrekar in Janez Krstnik Polak (Ribnikar, *Slovenske podložniške prisege*, str. 17, 41). Glede na pogosto spreminjanje oblike pisave in različno terminologijo sem razpoznala pogoste menjave pisarjev.

³⁶ Čeč, »Funkcije govorice«, str. 707.

³⁷ Scheutz, »Gerichtsakten«, str. 567–568.

za blejske sodne zapisnike, kjer so redki spori, ki bi bili podani v celoti in bi jim lahko sledili od začetka do sklenitve pomiritve ali poravnave.³⁸ Kot izhaja iz primerov, so v sodnih zapisnikih običajno zabeležili zgolj datum, osebno in hišno ime udeležencev, včasih tudi družinski stan osebe in kraj prebivališča, medtem ko so drugi podatki navedeni redkeje. Zgovornejši so predvsem naključni podatki, ki so bili zapisani za potrebe reševanja spora.

V obravnavanih sodnih zapisnikih sta se ohranili tudi dve ženski prisegi, podani pred blejskim sodiščem, in sicer prisega Marjete Smukavec (*Schmukauzin*), zapisana v slovenskem jeziku,³⁹ in prisega Marine Kadunc (*Cadunkha*), podana v »kranjskem« jeziku, a zapisana v nemščini.⁴⁰ Prisega so bile pogosto uporabljene kot ene izmed verodostojnih in dokaznih sredstev v pravnih postopkih.⁴¹ Na sodišču so bile podane javno, in sicer z nekaterimi obrednimi elementi, podobno kot svečano podane obljube.⁴² Zbirka prisežnih besedil iz sodnih protokolov blejskega gospostva, ki jih je leta 1975 zbral in objavil arhivist in zgodovinar Peter Ribnikar, obsega 179 priseg,⁴³ danih pred patrimonialnim sodiščem tega gospostva. Velja za eno najobsežnejših zbirk rokopisnih dokumentov upravne narave v slovenskem ljudskem jeziku, ki jih je ustvarila ena pravna oseba iz obdobja do 18. stoletja.⁴⁴ Izmed vseh ohranjenih 179 priseg, zapisanih v slovenskem jeziku, so ženske prisege v 30 obravnavah, kar predstavlja 17 % primerov, ki so zadevali različne spore, od priznanja očetovstva, dediščinskih zadev, dolgov, dot, posojil, do trgovanja in drugih kazenskih zadev.⁴⁵ Ker so se dosedanje razprave o pomenu priseg v sodnih postopkih večinoma opirale na že objavljeno gradivo v slovenskem jeziku,⁴⁶ ki zajema manjši delež vseh ohranjenih sodnih priseg, bi bilo v prihodnje smiselno podrobneje raziskati tudi ženske prisege, ki so bile zapisane v nemškem jeziku in kot takšne v raziskavah še niso bile ustrezno obravnavane.⁴⁷

³⁸ Oman, »Maščevanje kot pravni običaj«, str. 387.

³⁹ Glej poglavje 4.1.1

⁴⁰ Glej poglavje 4.2.

⁴¹ Ribnikar, *Slovenske podložniške prisege*, str. 30–31.

⁴² Škrubej, »Sodne prisege kmetov«, str. 46.

⁴³ Škrubej opozarja na pomembno terminološko razliko, za razliko od Ribnikarja vseh priseg ne označuje kot »podložniške«, ampak kot sodne prisege kmetov. Podložniških priseg, s katerimi bi kmetje svojim gospodom obljubili pokornost, v smislu poklonitvenih priseg, je bilo namreč med ohranjenimi prisegami, za razliko od sodnih, zelo malo (Škrubej, »Courtroom oaths«, str. 208. Škrubej, »Sodne prisege kmetov«, str. 47–48, 51).

⁴⁴ Škrubej, »Sodne prisege kmetov«, str. 43. Velja omeniti tudi drugo sorodno objavo, ki obsega 85 slovenskih sodnih priseg ljubljanskega škofijskega gospostva (Pfalz) iz druge polovice 18. in zgodnjega 19. stoletja, ki jih hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana (Golec, »Ljubljansko škofijsko gospostvo (Pfalz), str. 239–312).

⁴⁵ Ribnikar, *Slovenske podložniške prisege*, str. 28. Škrubej, »Položaj žensk v civilnih sporih«, str. 105.

⁴⁶ Ribnikar, *Slovenske podložniške prisege*.

⁴⁷ Za primerjave s konca 17. stoletja glej tudi: Pečnik, »Ženska v sodnih zapisnikih«.

3 Statistični pregled arhivskih virov

Na podlagi izsledkov opravljene statistične analize približno 1500 strani virov v rokopisni gotici in humanistiki razberemo, da je bil delež vnosov v rokopisne knjige sodnih zapisnikov blejskega gospostva, ki vključujejo ženske, znaten. V obravnavanem obdobju je bilo zabeleženih skoraj 1500 vnosov, kar kaže na razmeroma pogosto zasedanje sodišča.⁴⁸ Pri tem velja opozoriti, da pri vseh ne gre za zaključene postopke, na posamezen dan pa je bilo pogosto obravnavanih več zadev.⁴⁹ Brez upoštevanja spolov in leta 1690, ko je ohranjeno le gradivo od oktobra dalje, je bilo na letni ravni v povprečju vsega skupaj dokumentiranih 148 vnosov, standardni odklon pa znaša 40.

Analiza vseh zapisov, pri kateri sem kot posamezni vnos upoštevala tudi primere novih zapisov istih udeležencev in nadaljevanja sporov, je pokazala, da civilnopravne zadeve in z njimi povezani spori močno presegajo število kazensko-pravnih zadev, kar je v nasprotju s pogostim dojetjem jurisdikcije patrimonialnega sodišča kot primarno kazenskega.⁵⁰ Delež vseh kazenskopravnih primerov se je v obravnavanih letih spreminjal, v splošnem pa je ostajal zelo nizek. Od vseh 1491 zabeleženih primerov so kazenskopravne zadeve predstavljale le 46 vnosov oziroma 3,1 %. Opozoriti je treba, da delež zaradi nekaterih manj jasnih ločnic med civilnimi in lažjimi kazenskimi zadevami dopušča manjša odstopanja. Leta 1692 ni bil zabeležen noben kazenski primer, izstopajoče pa je leto 1698, v katerem je bil delež kazenskopravnih zadev najvišji, in sicer 10 %.

Analizo deleža žensk v vseh zapisih sem opravila za vsa obravnavana leta. Pri štetju sem kot posamezni vnos, ki vključuje ženske, upoštevala vsak primer, v katerem so bile udeležene kot stranke v postopku, bodisi kot tožnice, toženke, priče, zastopnice, stranke v pogodbah in dogovorih, tudi takrat, ko so v postopku nastopile skupaj z drugo stranko. Upoštewane pa niso številne navedbe, kjer se ženske zgolj posredno omenjajo v vsebini zadeve in za analizo obravnavanih primerov niso relevantne. Prav tako nisem upoštevala maloštevilnih žensk, za katere so navedeni jasni indici njihove pripadnosti višjim slojem. Delež vnosov, ki vključujejo ženske, je glede na število vseh vnosov v povprečju znašal 20 %, standardni odklon pa znaša 15. Kljub znatno večjemu deležu zastopanosti moških pa delež primerov, ki so vključevali nepriviligirane ženske, udeležene v civilnopravnih in kazenskopravnih zadevah, nakazuje na pomembno stopnjo njihove pravne in poslovne sposobnosti.

⁴⁸ Po približni oceni Škrubej naj bi bilo v povprečju pravnih dni, torej dni, ko je blejsko patrimonialno sodišče zasedalo, okoli 200–250 na leto (Škrubej, »Položaj žensk v civilnih sporih«, str. 105).

⁴⁹ Škrubej, »Courtroom oaths«, str. 213.

⁵⁰ Po mnenju K. Škrubej bi bilo treba dojetje patrimonialnih sodišč kot predvsem kazenskih postaviti pod vprašaj (Škrubej, »Courtroom oaths«, str. 206).

Tabela 1: Število vseh vnosov ter število in delež kazenskoprnih zadev v knjigah sodnih zapisnikov blejskega gospostva od oktobra 1690 do konca leta 1700, na letni ravni⁵¹

Leto	Število vseh vnosov	Število in delež kazenskoprnih zadev
1690 ⁵²	11	0 (0 %)
1691	125	3 (2 %)
1692	91	0 (0 %)
1693	93	2 (2 %)
1694	149	3 (2 %)
1695	130	2 (2 %)
1696	143	8 (6 %)
1697	182	2 (1 %)
1698	162	16 (10 %)
1699	230	8 (3 %)
1700	175	2 (1 %)
Skupno	1491	46 (3,1 %)

Tabela 2: Število in delež vnosov, ki vključujejo ženske, glede na število vseh vnosov v knjigah sodnih zapisnikov blejskega gospostva od oktobra 1690 do konca leta 1700, na letni ravni

Leto	Število vseh vnosov	Od tega število in delež vnosov, ki vključujejo ženske
1690	11	1 (9 %)
1691	125	27 (22 %)
1692	91	19 (21 %)
1693	93	13 (14 %)
1694	149	27 (18 %)
1695	130	35 (27 %)
1696	143	36 (25 %)
1697	182	37 (20 %)
1698	162	48 (30 %)
1699	230	49 (21 %)
1700	175	45 (26 %)

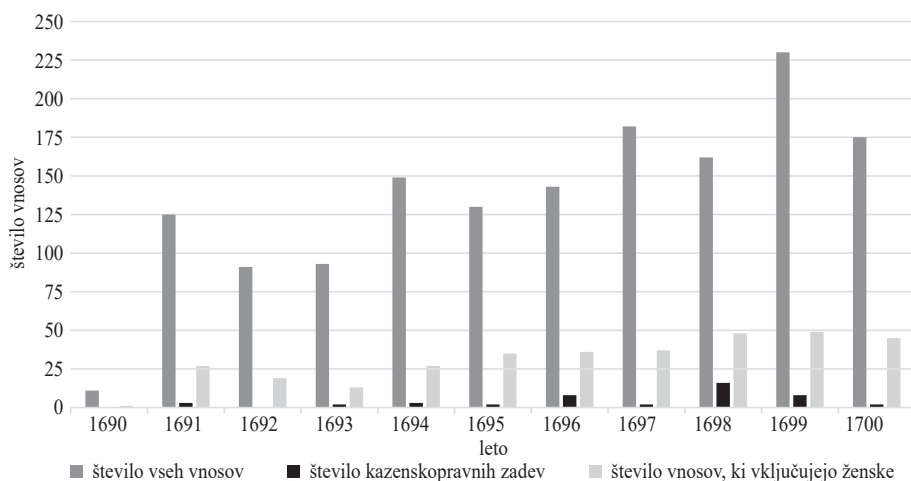
⁵¹ Vira podatkov za predstavljene tabele in grafikon: SIAS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28; SIAS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29.

⁵² Zaradi ohranjenosti gradiva lahko zapisom za leto 1690 sledimo šele od oktobra.

Tabela 3: Število kazenskopravnih zadev ter število in delež kazenskopravnih zadev, ki vključujejo ženske, v knjigah sodnih zapisnikov blejskega gospostva od oktobra 1690 do konca leta 1700, na letni ravni

Leto	Število kazenskopravnih zadev	Od tega število in delež vnosov, ki vključujejo ženske
1690	0	0 (0 %)
1691	3	0 (0 %)
1692	0	0 (0 %)
1693	2	0 (0 %)
1694	3	0 (0 %)
1695	2	1 (50 %)
1696	8	3 (38 %)
1697	2	1 (50 %)
1698	16	6 (38 %)
1699	8	3 (38 %)
1700	2	1 (50 %)

Grafikon 1: Prikaz zastopanosti vnosov, ki vključujejo ženske in zastopanosti kazenskopravnih zadev v vseh vnosih v knjigah sodnih zapisnikov blejskega gospostva od oktobra 1690 do konca leta 1700, na letni ravni

4 Primeri iz družinskega okolja

4. 1 Civilnopravne zadeve

4.1.1 Oporočne in dediščinske zadeve

Sodni zapisniki blejskega gospostva iz poznega 17. stoletja kažejo, da zapis oporok v tem obdobju in prostoru še ni bil ustaljena praksa, v razmerju med moškimi in ženskami pa so prevladovali oporočitelji. Na ustno sklepanje oporok nakazujejo pogosta sklicevanja na predhodne, bodisi pisno ali ustno sklenjene oporočne dogovore in številne pravde, povezane s spornimi dedovanji. Do slednjih je prišlo še posebej v primerih neoporočnega oziroma intestatnega dedovanja (*ab intestato*) oziroma kadar je pokojni umrl brez veljavne oporoke in se je dedovalo po splošnih običajnopravnih pravilih.⁵³ Bistveno pogostejša so določila o imenovanju dedičev, dednih deležev in razdelitvi premoženja, ki se pojavljajo predvsem znotraj poročnih dogovorov in dogovorov o preživetkih.

Iz pregledanih zapisov izhajata le dve oporočiteljici, ki sta svojo poslednjo voljo izrazili v obliki oporoke, in ne prek posrednih določil v drugih civilnopravnih aktih. Leta 1695 je Katarina Marolt (*Mayroldtin*) iz Podhoma, sestra Tomaža Marolta,⁵⁴ zatem ko je bila po prejetju vseh potrebnih svetih zakramentov in po dolgotrajni bolezni pripravljena na smrt, v polni razsodnosti ustno izrazila svojo zadnjo voljo in jo dala zapisati v obliki oporoke, da bi s tem preprečila morebitne spore med brati in sestrami. Najprej je določila, naj se vse premoženje v gotovini, v višini 20 ducatov in 14 tolarjev, razdeli na tri dele. Prvega je namenila župniji sv. Jurija v Zgornjih Gorjah, kjer je želela biti pokopana, drugega za svete maše, tretjega pa svojemu »ljubemu« bratu Tomažu, ki mu je v celoti zapustila tudi del materialne dediščine, predvsem zaradi njegove pomoči pri oskrbi v času svoje bolezni. Svojo skrinjo skupaj z vsemi oblačili in morebitnim drugim imetjem pa je nazadnje dodelila nečakinjama, Tomaževima hčerkama.⁵⁵ Oporoko je zapisal, potrdil in lastnoročno podpisal Matija Ločnikar, župnik v Zgornjih Gorjah.⁵⁶ Katarina se je očitno zavedala, da bi njena smrt brez oporoke in posledično intestatno dedovanje verjetno sprožila tožbe in prepire med njenimi sorojenci in drugimi sorodniki, zato

⁵³ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 257–258. Kambič, *Recepcija rimskega dednega prava*, str. 110.

⁵⁴ Katarina je v zapisu že označena kot pokojna. Njen družinski status iz zapisa ni razviden, najverjetneje je bila neporočena, kot njen najbližji moški sorodnik je namreč naveden njen brat Tomaž. Na tem mestu velja omeniti normativno predstavo skrbništva nad spolom oziroma varuštvo nad žensko, predvsem v pravnoposlovnih razmerjih, bodisi v razmerju očeta do hčere, moža do žene ali brata do sestre, vendar je stvarnost močno odstopala od pravnih norm (Škrubej, »Položaj žensk v civilnih sporih«, str. 90. Jarzebowski, »Geschlechtsvormundschaft.« V: *Enzyklopädie der Neuzeit*, str. 651–653).

⁵⁵ V oporokah se je ženska naklonjenost pogosto kazala pri delitvi oblek, ki so jih pogosto dodelile hčeram, sestram, vnukinjam, še posebej kadar niso imele otrok, pa so obdarjale nečakinje (Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 236–237), kot kaže tudi primer.

⁵⁶ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 449r.

je svoje premoženje razdelila tik pred smrtjo in s tem preprečila družinske razprtije ali drugačno razdelitev zapuščine, kot bi jo želela.

Med običajnimi oporokami in dogovori o dedovanju je v svojem vzgibu izjemna in v sodnih zapisnikih precej redka takšna, ki jo narekuje in motivira medsebojna zakonska ljubezen. Druga oporočiteljica je namreč nastopila v povsem izstopajočem primeru skupne, recipročne oporoke, ki je med navadno krajšimi in shematičnimi patrimonialnimi zapisi iz 17. stoletja redke pokazatelj čustvovanja in medsebojne naklonjenosti. Tako sta Baste Bergant (*Wergant*) in njegova žena Uršula prvič, novembra 1695, sklenila dogovor o medsebojni oporoki in vzajemnem dedovanju, ki sta jo utemeljevala z vzajemno zakonsko ljubeznijo in dejstvom, da v zakonu nista imela otrok. Da bi preprečila, da bi del njunega premoženja po smrti prešel na Bastejeve agnate,⁵⁷ sta sklenila, da naj v primeru smrti enega drugi zakonec deduje z vsemi pravicami, *pleno iure*.⁵⁸ Dve leti kasneje, oktobra 1697,⁵⁹ sta pred blejskim sodiščem, tokrat v daljši obliki, v prvi osebi sklenila in dala zapisati vzajemno oporoko, ki je drugačna od običajnih oporočnih in tudi sicer vseh drugih civilnopравnih zapisov, analiziranih v blejskih sodnih protokolih.⁶⁰ »V imenu presvetle in nedeljive Svete trojice, Boga očeta, sina in Svetega duha« sta Baste in Uršula Bergant kot zakonca naznanila in priznala, da na tem svetu ni nič lepšega kot zakonski stan, v katerem zakonca živita v dobri enotnosti, miru in vzajemni in resnični ljubezni ter prijateljstvu. Z mislijo na svojo medsebojno zvesto ljubezen, v dobrem zdravju telesa in srca, pri polni razsodnosti in umu in brez zakonskih potomcev sta se odločila izraziti svojo poslednjo voljo in skleniti vzajemno, recipročno oporoko.⁶¹ V primeru, da bi Baste umrl pred Uršulo,⁶² je slednjo imenoval za edino, glavno dedinjo in imetnico vsega premoženja, s katerim lahko po njegovi smrti prosto razpolaga. Tudi obratno je Uršula, v primeru, da bi jo njen »ljubi mož« preživel, enako določila zanj in s to oporoko iz dedovanja izključila vse svoje sorojence in sorodnike. Zatem sta še dodala, da v primeru, če bi ju »najvišji« blagoslovil s potomci, določata, da naj po njuni smrti v enakih deležih dedujejo njuno premoženje. Nazadnje sta se v celoti odrekla vsem oporočnim nenapisanim in napisanim pravilom, običajem in pravicam ter »milostno prosila zemljiško gosposko«, naj njuno zadnjo voljo in vzajemno oporoko v celoti sprejme, v prihodnje pa naj prepreči morebitna nesoglasja, povezana z njo.⁶³ Tako zanesljivo izpričana medsebojna naklonjenost je bila znotraj poročnih zvez, ki so bile praviloma in najprej gospodarsko pogojene in šele nato v nekaterih primerih rezultat čustvene ali svobodne izbire, razmeroma redka.⁶⁴

⁵⁷ Krvni sorodniki po očetovi oziroma moški strani.

⁵⁸ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 213r. D. Kos obravnava prvo sklenitev te oporoke 11. novembra 1695, medtem ko druge, sklenjene 20. oktobra 1697, ne omenja (Kos, *Zgodovina morale*, zv. 1, str. 390).

⁵⁹ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 410v–412r.

⁶⁰ Primerjaj: Kos, *Zgodovina morale*, zv. 1, str. 390.

⁶¹ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 410v–412r.

⁶² »... če bi vsemogočni Bog s tega sveta najprej poklical mene, pred mojo ženo ...« (SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 411r).

⁶³ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 410v–412r.

⁶⁴ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 224, 226.

Razdelitev še tako skromnih zapuščin je pogosto privedla do družinskih prepиров, zlasti kadar je pokojni umrl brez oporoke ali celo takrat, ko o smrti zapustnika ni bilo zanesljivih dokazov. Tako je denimo leta 1696 Martin Terpinč (*Terpinz*) skupaj z drugimi dediči tožil Hansa Viskoja (*Viskhoy*) v zadevi spora glede dediščine po njegovi ženi, ki naj bi eno leto poprej odšla na romanje in se na potovanju domnevno izgubila. Ker so dediči menili, da je umrla, so od moža zahtevali, naj razkrije vrednost njenega premoženja, ki ga je prejel ob sklenitvi zakonske zveze in ki ga je žena posedovala v času, ko je odšla od doma, in ga izroči. Zaradi pomanjkanja dokazov, da je žena na potovanju zares umrla, je Hans obtožbi nasprotoval.⁶⁵ Dva meseca kasneje sledimo ponovni obravnavi, v kateri je Hans podal izjavo in popis njenega imetja, sestavljenega iz nekaj najdenega denarja v njeni skrinji, osebne obleke, posteljnine in nekaj ženskih prstanov.⁶⁶

Kot izhaja iz zapisnikov, je bil najpogostejši razlog za spore, ki so zadevali dediščine, neizrečena ali nezapisana oporoke pokojnika. Tako je po smrti Jurija Smukavca, ki je umrl brez oporoke in brez lastnih potomcev, prišlo do spora med Marino Gorič (*Goritschaukha*) in Jero Sodja (*Sadioukha*), sestrama pokojnega na eni strani, in Margareto Smukavec (*Smukhauzin*), vdovo pokojnega, in njegovo sestro, prav tako Margareto Smukavec iz Bohinjske Bistrice, ki ga je sodišče leta 1698 obravnavalo večkrat. Ker na podlagi pričevanj ni bilo razvidno, da bi pokojni napravil kakršnokoli pravno veljavno oporočo, je bilo s sklepom sodišča odločeno, da se zapuščina enakomerno razdeli med vse dediče.⁶⁷ Še v istem letu je med strankami prišlo do poravnave in razdelitve premoženja, vključno s kajžo in pripadajočim zemljiščem v Bohinjski Bistrici, kar je bilo ocenjeno na 400 gld. Kot priča je bil na obravnavi navzoč tudi župan Bohinjske Bistrice, Jakob Stern.⁶⁸ Ker preostali dediči po pokojnem Juriju Smukavcu vdovi Margareti⁶⁹ brez podane prisege niso verjeli, da od pokojnega moža ni prejela ali vzela nobene gotovine, razen nekaj krajcarjev, kar je že bila navedla, ter da ni vzela ničesar drugega in da ne ve, kje se gotovina nahaja, je 29. avgusta prostovoljno podala prisego kot dokaz verodostojnosti svoje izjave, ki je bila zapisana v slovenskem jeziku.⁷⁰

Kmečke ženske so v vlogi tožnic v zadevah dedovanj pred sodiščem predstavljale in zastopale svoje interese kot tudi interese svojih mož ali drugih oseb. Kot kaže primer spora iz leta 1699, ki ga je sprožil Hans Blažič (*Wlaschitsch*) zaradi

⁶⁵ SI AS 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 327v–328v.

⁶⁶ SI AS 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 340v–341r.

⁶⁷ SI AS 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 437v–439v, 456r.

⁶⁸ SI AS 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 5–7.

⁶⁹ Ribnikar navaja, da prihaja iz Bohinjske Češnjice, vendar v tem viru ta podatek ni dokumentiran (Ribnikar, *Slovenske podložniške prisege*, str. 48).

⁷⁰ *Jest Marieta Smukauzhouka vdoua, perseshem gospudo Bogu, vsega mogozhnimu, niega vsoku zhastite matere jnu vsem boshim suentnikam eno zhisto persego. De iest od moiga ranzega gospodaria Juria Smukauza denariou, katere be on ke biu sapustou, sunei enih krazeriou, od katereh she poprei tem verbam sem iest nasnaine dalla, nezh nisem prezh odsella, alli de be taiste iest otela satayte, inu tudi nauem kam be bli taisti denarie pershle. Koker mene Buh pomagei njegoua vsoku zhasita mati, bres vsega madesha spozheta Maria, inu vse Boshi suetnike, na moia posledna vra. Amen* (SI AS 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 7. Ribnikar, *Slovenske podložniške prisege*, str. 48).

izplačila dediščine, je obtoženca Tonija *Perilha* v njegovi odsotnosti z odgovornostjo zastopala njegova žena Katarina.⁷¹ Neža Dobravc (*Dobrauzin*), rojena *Obien*, pa je leta 1691 v prvi osebi, zase, za svoje dediče⁷² ter za svoja brata, ki sta tedaj bila izven dežele in ju je zato zastopala, priznala in zagotovila, da je njej in bratoma »ljubi oče« Andrej *Obien* kot del dediščine dodelil tisto, kar je njena pokojna mati v zakon prinesla kot doto, v skladu s predhodno sklenjeno obligacijo v skupnem znesku 234 gld in petih krav.⁷³

Na odločitev, komu so predali imetje in komu prepustili zapuščino, so vplivali različni dejavniki, zlasti družinske in demografske okoliščine.⁷⁴ Na položaj kmečkih žensk je v podeželski družbi vplival predvsem njihov družinski in pravni status, ki je bil izstopajoč, kadar so kot kmečke edinke ali glavne dedinje samostojno upravljale kmetijo.⁷⁵ Tako je denimo Krištof *Waderman* z Bleda leta 1694 v »neomajnem razumu in razsodnosti« podal svojo poslednjo voljo in oporoko, v kateri je svojo še neporočeno hčer Uršulo imenoval za glavno dedinjo premičnega in nepremičnega premoženja. Po njegovi smrti je morala Uršula kot prevzemnica v celoti upoštevati njegovo zadnjo voljo, svoji materi do konca življenja nuditi vso potrebno oskrbo in poskrbeti, da bo za pokojnega očeta opravljenih petdeset maš, ki naj bodo plačane iz njegove zapuščine. V oporoki je Krištof določil, da Uršuli pripada tudi delež dediščine po materi in očetu, sicer dodeljen sinu Krištofu, ki je bil takrat že več kot dvajset let izven dežele. Za drugega sina Jurija, ki je umrl na Nemškem, pa je določil, da njegov delež predstavlja pokritje njegovih obstoječih dolgov.⁷⁶ Podobno je bilo leta 1698 dogovorjeno med dediči po pokojnem Gregorju Pazniku (*Pasnigkhu*). Njegova hči Jera je postala popolna prevzemnica celotne zapuščine po očetu, vključno s kajžo in pripadajočimi zemljišči. Dogovoru so kot običajno sledila še določila o skrbi za mater do konca njenega življenja.⁷⁷

4.1.2 Dogovori o preživitkih

Kot preživitek opredeljujemo historični pravni običaj prenosa posesti in premoženja, s katerim je preživitkar pridobil pravico dosmrtnega prejemanja določenih dobrin v različnih oblikah, količinah in raznolike kakovosti. Kot kažejo primeri, predstavljeni v nadaljevanju, je to običajno vključevalo zagotavljanje hrane, prebivališča in oblačil pa tudi dodatnih dobrin v obliki priboljška. Opozoriti je treba, da je termin »preužitek« ali »prevžitek«, ki ga za preživitek najdemo tudi v strokovni

⁷¹ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 152–153.

⁷² Splošna klavzula, značilna že za srednjeveško pravo, s katero so prejemniki zapuščin prevzeli tudi dolgove, s čimer je bila obveznost razširjena tudi na morebitne dediče stranke (Kambič, *Recepcija rimskega dednega prava*, str. 63). Glej tudi primer Margarete Piber (poglavje 5.1.2).

⁷³ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 19r–19v.

⁷⁴ Čeč, »Funkcije preživitka«, str. 35.

⁷⁵ Kos, *Zgodovina morale*, zv. 1, str. 11.

⁷⁶ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 125r–125v.

⁷⁷ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 442v.

literaturi,⁷⁸ napačen.⁷⁹ Na območju gospostva Bled je bila raba in običaj preživitka na formalni in neformalni ravni med podeželskim prebivalstvom precej uveljavljena vsaj že v 17. in 18. stoletju. Predaja posesti in imetja *inter vivos* ter zagotavljanje oskrbe v obliki dogovora o preživitku je bila na tem območju pogostejša kot v nekaterih drugih gospostvih.⁸⁰

Kot izhaja iz primerov v prejšnjem podpoglavju, so pogodbe in določila o preživitku običajno sklepali ob drugih dogovorih, denimo z določili o dedovanju, pogosto pa tudi v poročnih pogodbah prevzemnikov kmetije.⁸¹ Tako je bil ob sklenitvi poročnega dogovora leta 1691 med vdovcem Primožem Cundričem (*Zundritsch*) in vdovo Marino Hlebanja (*Hlebeinkha*) dogovorjen preživitek za Cundričeva starša. Poleg dosmrtno oskrbe s hrano in obleko sta jima sin in snaha zagotovila še letni priboljšek v obliki točno določenega števila mernikov različnih vrst žit, natančneje pšenice, ajde, rži, ječmena in prosa, nekaj funtov masti, sira in slanine ter štiri ovce. V dogovoru je bilo tudi natančno navedeno, da bo v primeru smrti enega od njiju drugemu zakonc pripadala le še polovica obljubljenega skupnega priboljška.⁸² Del dogovora pa je bila tudi možnost poroke med Marinino hčerjo Alenko iz prvega zakona z enim od Primoževih treh sinov iz prejšnjega zakona, pri čemer sta določila tudi potek dedovanja, v primeru, da do poroke ne bi prišlo in če Marina in Primož v novem zakonu ne bi imela otrok.⁸³

Med številnimi razlogi, ki so kmečke ženske privedli k predaji kmetije in sklenitvi dogovora o preživitku, je bilo pogosto prav vdovstvo,⁸⁴ zlasti takrat, kadar premoženje, ki so ga lahko podedovale po pokojnih možeh, ni zadoščalo za kritje osnovnih potreb za preživetje. Prav tako pa sta bila za številna kmečka opravila potrebna vsaj dva za delo sposobna človeka. Čeprav so se tudi nekatere vdove ukvarjale z neagrarnimi gospodarskimi dejavnostmi⁸⁵ ali pa so do neke mere lahko računale na pomoč sokrajanov,⁸⁶ so vdove, če se niso vnovič poročile, pogosto ocenile, da bo gospodarsko smiselno, da predajo imetje in si zagotovijo preživitek.⁸⁷ Tako je Jera Pikan (*Pikhanka*) leta 1697 svojo hišo v Bohinju *Na rauneh*⁸⁸ skupaj z zemljišči predala bodočemu zetu, Matiji Šajnu (*Schein*), vendar zgolj pod pogojem, da se poroči z njeno najstarejšo hčerjo Katro. Prav tako je določila, da mora njenim trem preostalim otrokom po dopolnjeni polnoletnosti izplačati po 6 gld deleža po očetu in materi. Kot predajnici posestva ji je bilo s tem dogovorom zagotovljeno tudi dosmrtno bivanje v hiši in poravnava vseh obstoječih dolgov.⁸⁹

⁷⁸ Remec, »Začetki pokojninskega zavarovanja«, str. 77–104.

⁷⁹ Čeč, »Funkcije preživitka«, str. 31. Simič, Makarovič, »Preživitek.« V: *Slovenski etnološki leksikon*, str. 472.

⁸⁰ Čeč, »Funkcije preživitka«, str. 31–33, 35.

⁸¹ Simič, Makarovič, »Preživitek«, str. 472.

⁸² SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 10r.

⁸³ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 10r–11r.

⁸⁴ Čeč, »Funkcije preživitka«, str. 35.

⁸⁵ Terpin, »Marina Melhiorca - pomočnica tatov«, str. 84–99.

⁸⁶ Makarovič, *Medsebojna pomoč na vasi*.

⁸⁷ Čeč, »Funkcije preživitka«, str. 38.

⁸⁸ Verjetno Ravne nad Bohinjsko Bistrico.

⁸⁹ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 375r.

V določenih primerih pa je bilo treba pred sklenitvijo preživitka razrešiti obstoječe spore. Tako so leta 1691 medsebojne konflikte pred sodiščem s sporazumom zgladili Lucija, vdova po pokojnem Jaki Jakopiču (*Jakhopitsch*), in njen sin Lenart Jakopič z ženo. Najprej je bilo dogovorjeno, da bo Lucija svojega nezakonskega otroka, ki ga je v vdovskem stanu spočela z Anžetom Ferčejem (*Fertschey*), predala drugim, v bodoče pa je dolžna opustiti in se odpovedati vsem dosedanjim »vsemogočnemu Bogu« nevšečnim nespodobnostim in nečistovanjem. Če bo vse zahteve upoštevala, sta se sin Lenart in njegova žena obvezala, da jo bosta tako v bolezni kot zdravju oskrbovala in vzdrževala. V zameno pa bo Lucija, dokler bo pri zdravju in pri moči, prizadevno sodelovala pri delu in prispevala v skladu s svojo doto in dolžnostjo do sina.⁹⁰ Tako od predajnikov kot predajnic kmetije se je običajno pričakovalo, da bodo v preživitku pomagali pri delu in opravilih na kmetiji tudi v višji starosti, dokler so jim to dopuščale fizične moči.⁹¹

Poleg dogovorov o preživitku za pripadnike starejših generacij, predvsem v starosti in bolezni, so v zapisnikih redkejši preživitki, sklenjeni zaradi potrebe po vzdrževanju otrok, sorojencev ali drugih sorodnikov v primerih psihičnih ali fizičnih bolezni. Tako sta se glede preskrbe sestre Margarete, ki je bila »oropana vida«, leta 1694 dogovorila Tomaž in Hans Zalokar (*Sallaher*). Tomaž se je obvezal, da bo skrbel za Margareto in jo dosmrtno vzdrževal, namesto njenega dediščinskega deleža pa jo bo oskrboval s hrano in oblačili. Hans pa bo za njeno vzdrževanje v obdobju treh let letno prispeval po 5 gld. Poleg tega bo Tomažu in Margareti, dokler bo sestra živela, v uživanje dodelil pet ogonov na njivi,⁹² ki leži pod kozolcem, ta pravica pa naj v primeru njene smrti v celoti preneha.⁹³ Podobno je z dogovorom za svojo hčer poskrbela vdova Helena Sodja (*Sadia*), ki je leta 1695 svojo hišo in zemljišča pri Srednji vasi v Bohinju, skupaj z vsem premičnim premoženjem, prenesla na svojega najmlajšega sina Anžeta, in sicer pod pogojem, da bo dosmrtno skrbel za njeno slepo hčer iz prejšnjega zakona.⁹⁴

V dogovore o preživitku so predajniki pogosto vključili določila, s katerimi so si, ob upoštevanju materialnih zmožnosti in okoliščin,⁹⁵ poleg dobrin, določenih v priboljšku, zagotovili tudi druge možnosti za dodaten vir prihodka. Tako so lahko pridobili določeno mero (gospodarske) avtonomije, kar je bilo še posebej pomembno v tistih skupnih gospodinjstvih, v katerih so bili prisotni večji medgeneracijski konflikti.⁹⁶ Denimo, vdovi Jeri Učan (*Utschan*) je bilo ob sklenitvi poročne pogodbe med njeno hčerjo Marino in Tonijem Kusterletom (*Khusterle*) leta 1700 ob dogovoru za preživitev obljubljen, da ji bo »pri hiši« zagotovljena

⁹⁰ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 29v–30r.

⁹¹ Čeč, »Funkcije preživitka«, str. 39.

⁹² Del njive med razoroma, tj. jarkoma, ki nastaneta ob oranju, pri katerem se ena brazda odreže na levo, druga pa na desno.

⁹³ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 160r–161r.

⁹⁴ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 178v–179r.

⁹⁵ V nekaterih primerih, zlasti pri predajnikih z manjšim imetjem, dogovor o preživitku ni vedno zagotavljal niti zadostne materialne podloge za preživetje (Čeč, »Funkcije preživitka«, str. 42).

⁹⁶ Čeč, »Funkcije preživitka«, str. 39.

dosmrtna oskrba s hrano in drugimi potrebščinami. Če pa se Jera ne bi razumela s preostalimi člani gospodinjstva in bi želela živeti od »lastne hrane«, pa ji bo dodeljena njiva *V meiach* in ena krava. Po njeni smrti pa naj ta priboljšek ponovno pripade gospodarjevi družini.⁹⁷

Čeprav obravnavani primeri niso pokazali splošnih posebnosti, ki bi bile v kontekstu preživitkov značilne le za ženske, kažejo, da je preživitev pomembno prispeval h gospodarskemu in posledično socialnemu položaju številnih žensk, predvsem tistih, ki niso bile (več) na čelu gospodinjstva. V določilih o preživitku pa kljub temu izjemoma najdemo kako žensko posebnost, denimo v primerih, v katerih so si zagotovile vidno mesto v gospodinjstvu, čeprav je s posestjo po novem gospodaril nekdo drug. Takšen je primer vdove Marine Komar (*Comarin*), ki je leta 1697 odstopila vse svoje imetje. Svoj mlin, ki je ležal ob Radovni, skupaj z vsem zemljiščem, premičnim in nepremičnim premoženjem, je tako predala in odstopila svojemu bratrancu ali stricu (*vettern*) Urbanu *Fuyerju*. V zameno naj bi jo preskrboval in vzdrževal do konca življenja, v okviru preživitka pa ji je pripadal tudi priboljšek. Prav tako naj bi Urban po njeni smrti poskrbel, da bo zanj opravljenih najmanj petnajst maš in da bodo njeni dolгови cerkvi sv. Jurija v Zgornjih Gorjah v višini 5 gld odplačani. Nazadnje pa si je Marina kot predajnica prihranila tudi »žensko gospodinjstvo«, dokler bo to zmogla oziroma želela.⁹⁸ S tem si je pridržala (so)odločanje v nekaterih pomembnih vprašanjih, tudi če ne bo edina odrasla ženska v hiši.

4.1.3 Poročne zadeve

S poročnimi pogodbami so zakonci urejali predvsem lastniške in premoženjske vidike zakona.⁹⁹ Kot potrjujejo že predstavljeni primeri, so bila določila o preživitku, dedovanju in načinu upravljanja premoženja pogosto sestavni del ženitnih ali poročnih dogovorov oziroma pogodb, ki sta jih bodoča zakonca in njune družine pogosto sklenili ustno, včasih pa tudi pisno.¹⁰⁰ Že v proučevanem obdobju in pred njim je žena oziroma njena družina v obliki dote materialno soprispevala k novemu gospodinjstvu in družini.¹⁰¹ Doto je lahko v času življenja razmeroma svobodno upravljala, z moževim soglasjem, ali pa je njeno doto upravljal mož, vendar z ženinim soglasjem. Po ženini smrti je dota običajno pripadla njenim otrokom, ki so bili po navadi tudi glavni dediči, ali drugim bližnjim sorodnikom.¹⁰² Poleg določil o doti, ki je bila ob poroki praviloma izplačana bodisi v denarju ali v premičninah, in odvisno od premoženjskega statusa nevestine družine, so poročne pogodbe urejale tudi vprašanja dedovanj med bodočima zakoncema v primeru smrti in zlasti če v

⁹⁷ SI AS 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 268.

⁹⁸ SI AS 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 408r–408v.

⁹⁹ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 256. Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 105.

¹⁰⁰ Čeč, »Funkcije preživitka«, str. 34.

¹⁰¹ Kos, *Zgodovina morale*, zv. 1, str. 153.

¹⁰² Vilfan, *Pravna zgodovina*, 256. Kos, *Zgodovina morale*, zv. 1, str. 153.

zakonu ne bi imela otrok.¹⁰³ Prav tako so tovrstna določila opredeljevala dedovanja sorojencev in otrok iz morebitnih prejšnjih zakonov. Kljub temu da so patrimonialna sodišča poročne dogovore med kmeti in kmeticami v večji meri začela zapisovati v 16. stoletju, so mnogi pari poročne dogovore še vedno sklepali ustno.¹⁰⁴ To je v primeru sporov lahko imelo usodne posledice.¹⁰⁵

Večina poročnih dogovorov v obravnavanih sodnih zapisnikih sledi ustaljeni strukturi. Tako je denimo Martin Plemelj (*Plimbel*), radovljiški podložnik, stanujoč na območju Bleda, in sin pokojnega Hansa Plemlja in njegove žene, z Jero, zakonsko hčerjo Jurija in njegove žene Alenke Mušan (*Muschan*), leta 1699 sklenil poročno pogodbo. V njej je bilo najprej navedeno, da je nevestin oče svojo hubo, skupaj s tamkajšnjim mlinom, zemljišči, živino in vsemi premičninami, predal svojemu bodočemu zetu Martinu, ki bo v zakon prinesel 300 gld. Nato so bili določeni deleži, do katerih so bili upravičeni preostali otroci Jurija Mušana, med katerimi naj bi hčeri Lucija in Alenka prejeli vsaka po 130 gld, dve molzni in eno nemolžno¹⁰⁶ kravo, deset ovc in posteljno opravo, ki so jo sestavljale dve blazini, pernica, tri rjuhe in dve odeji. Lucija naj bi ob tem prejela še tri skrinje in Alenka eno, medtem ko naj bi drugi dve hčeri, Marjeta in Marina, prejeli po 100 gld, eno odejo in rjuho. Nadalje se je Martin zavezal, da bosta oba zakonca Mušan do konca življenja preskrbljena s hrano in obleko, zagotovil pa jima bo tudi letni priboljšek, v okviru katerega jima je pripadalo določeno število mernikov žit, natančneje pšenice, rži, prosa, ječmena in ajde ter nekaj masti, slanine in sira. V primeru, da bi Martin umrl brez potomcev, pa je bilo določeno, da Jera prejme 300 gld, preostalo premoženje pa naj se preda njegovim najbližjim sorodnikom. Poveden je tudi podatek, da v času sklenitve dogovora 1. februarja 1699 v hiši ni bilo nobenega žita več, kar lahko razumemo v kontekstu slabih letin poznega 17. stoletja.¹⁰⁷ Zato je bila za tekoče leto nevestinim staršem dodeljena samo polovica določenega priboljška.¹⁰⁸ Tudi sicer so prevzemniki dobrine, določene v preživitku, na letni ravni pogosto lahko le delno izročali v dogovorjenih količinah.¹⁰⁹

Poroke vdovcev in vdov so bile običajno pogojene predvsem z ekonomskim statusom in zmožnostjo zagotavljanja lastnega preživetja in preživetja otrok. Pri vdovah so bile pomembno povezane z njihovo starostjo ter starostjo in številom otrok.¹¹⁰ Ker je vdovstvo ekonomsko slabilo posamezna družinska gospodarstva, so bili razmisleki, ki so tipično vodili v vdovsko poroko, in so bili pogosto povezani z zagotavljanjem preživetja, pomembnejši od moralnih zadržkov in strahom pred povzročitvijo dediščinskih sporov. Vdove so bile zaradi svojih izkušenj kot hišne

¹⁰³ Pogost predmet sporov na sodišču so bile premalo izplačane ali sploh neizplačane dote (Škrubej, »Položaj žensk v civilnih sporih«, str. 107).

¹⁰⁴ Kos, *Zgodovina morale*, zv. 1, str. 153.

¹⁰⁵ Zwitter, »Subsistence, prosperity and abandonment«, str. 170.

¹⁰⁶ Vir jo označuje kot »jalovi«, v ljudski govorici pa »jalovna« označuje vso nemolžno govejo živino.

¹⁰⁷ Zwitter, »Subsistence, prosperity and abandonment«, str. 139–181.

¹⁰⁸ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 53–56.

¹⁰⁹ Čeč, »Funkcije preživitka«, str. 39.

¹¹⁰ Hahn, »Witwe/r.« V: *Enzyklopädie der Neuzeit*, str. 185.

gospodinje ali skrbnice pogosto tudi iskane in zaželeno. Predvsem iz ekonomskih razlogov, zaradi bremen in skrbi za osirotele otroke so se mnoge vdove in vdovci pogosto poročali celo večkrat. Neredke so bile izbire novega zakonca med oddaljenimi sorodniki.¹¹¹ Ker se primeri porok vdov pojavljajo pogosto, navajam zgolj en primer. Leta 1699 sta poročni dogovor sklenila Matija Potočnik z Bleda in Neža, vdova po pokojnem Gregorju *Gruessu*. Nežina otroka iz prejšnjega zakona, Martina in Marino, ki sta bila ob sklenitvi dogovora »še majhna in nedoletna«, je zastopal stric Jakob *Gruess*, brat njunega pokojnega očeta Gregorja. Ker Neža sama z majhnima otrokoma ni mogla vzdrževati kajže, je slednjo skupaj z drugim premoženjem prenesla na Potočnika, ki se je ob tem zavezal, da bo vzdrževal njena otroka, skrbel zanju in jima ob polnoletnosti izročil dogovorjeni delež dediščine.¹¹²

4.2 Kazenskopravne zadeve

V analiziranem gradivu se kmečke ženske v okviru kazenskopravnih zadev največkrat pojavljajo v zadevah obtožb verbalnih žalitev in obrekovanja oziroma injurij. V podeželskih okoljih in na ravni vaške skupnosti so bile govorice ena izmed pomembnejših načinov prenašanja informacij ter oblikovanja slovesa in ugleda, ki ga je posameznik užival znotraj družbe.¹¹³ Ker moč obrekovanja ni bila odvisna od spola obrekovalca, so se govorice znotraj skupnosti širile podobno med moškimi in ženskami.¹¹⁴ Kadar spora ni bilo mogoče rešiti s pomočjo neformalnih sredstev ali z grožnjo s sodiščem, je v naslednji formalni stopnji reševanja nastopila dejanska vložitev tožbe.¹¹⁵ Moški so se v zadevah obrekovanj in žalitev kot stranke v postopku sicer pojavljali pogostejše kot ženske, kar bi lahko bila posledica razmeroma visokih sodnih stroškov, značilnih za takšne tožbe. Ženske naj bi tovrstne spore reševale predvsem prek posrednikov ali s pomočjo neformalnih sredstev.¹¹⁶ Sloves ženske je bil pomembno povezan tudi z njenim ekonomskim statusom, predvsem z vidika poročnih možnosti, hierarhičnih razmerij kot tudi zaposlitvenih možnosti.¹¹⁷ Na to nakazujejo številni primeri poskusov zaščite svojega ugleda, v katerih so ženske zaradi verbalnih razžalitev in obrekovanja nastopile v vlogi tožnic. Tako je Marina Kalen (*Calenkha*) leta 1696 sprožila pravdo proti Jakobu Bevcu (*Welz*), ker naj bi jo po krivem obtožil kraje usnja. Marina je zato na sodišču zahtevala predložitev dokaza oziroma sodno obravnavo. Ker je Jakob obtožbi oporekal, je bilo odločeno, da se bo o zadevi še presojalo.¹¹⁸

¹¹¹ Kos, *Zgodovina morale*, zv. 1, str. 156–157.

¹¹² SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, str. 201–202.

¹¹³ Čeč, »Funkcije govoric«, str. 710.

¹¹⁴ Čeč, »Funkcije govoric«, str. 720.

¹¹⁵ Čeč, »Funkcije govoric«, str. 705. O kulturi sporov in reševanju konfliktov v podeželski družbi od 16. do 18. stoletja glej: Eriksson, Krug Richter. *Streitkulturen. Gewalt, Konflikt und Kommunikation*.

¹¹⁶ Čeč, »Funkcije govoric«, str. 725.

¹¹⁷ Čeč, »Funkcije govoric«, str. 713.

¹¹⁸ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 331r.

Kot tožnica je v primeru hujše razžalitve leta 1699 s tožbo na sodišču proti Hansu Slamniku nastopila Neža Slamnik (*Slambnikhin*).¹¹⁹ Hans naj bi jo namreč javno obtožil za čarovnico oziroma coprnico (*zauberin*),¹²⁰ kot coprnico pa naj bi označil tudi njeno že pokojno mater. Neža je zato zahtevala, da obtožbe dokaže ali pa da se javno opraviči. Hans je zatem sicer priznal, da je izrekel obremenjujoče besede, hkrati pa se je branil, da jih je zgolj slišal od drugih, ki naj bi govorili, da tožnica in njena mati izvajata takšna dejanja. Sodišče je nato razsodilo, da se mora obtoženec v terminu, ki je v deželi običajen, zaradi izrečenih žaljivih besed, proti tožnici in njeni materi javno opravičiti. Če teh zahtev ne izpolni, pa bo podvržen temu primerno zaslužen kazni.¹²¹

Ženske so kot tožnice na sodišču iskale pravico tudi v težjih zadevah. Leta 1698 je Marina Fertin (*Ferthinin*) pred sodiščem nastopila proti Andreju Fertinu, ki naj bi jo nedavno, brez podanega razloga, fizično napadel in ji zadal več udarcev. V bližini hiše naj bi vanjo celo metal kamenje. Ker je Andrej obtožbi oporekal in dejanja ni priznal, je sodišče odločilo, da mora tožnica predložiti nadaljnje dokaze, o zadevi pa bo sodišče še presodilo.¹²² Številni spori so se zaradi pomanjkanja dokazov in indicev preprosto zaključili.

Podobno kot na področju civilnopravnih zadev so ženske tudi v nekaterih kazenskopravnih primerih na sodišču zastopale moške v vlogi tožnikov.¹²³ Zastopstvo žene je izpričano v primeru iz leta 1695, v katerem je tožnika Anžeta Kavčiča (*Khautistsch*) na sodišču v tožbi proti Hansu Gogali (*Gogalla*) zastopala njegova žena. Iz tožbe izvemo, da naj bi Kavčiča po naročilu Gogale pretepel radovljjski birič oziroma sodni sluga, kar pa je slednji zanikal. Ker je Kavčiča pretepel radovljjski birič, je sodišče presodilo, da mora biti ta priveden pred temu ustrezno sodišče in obravnavan v skladu s predpisi.¹²⁴

V proučevanem obdobju so se ženske v številnih primerih pred sodiščem znašle tudi kot obtoženke. Na Slovenskem so v zgodnjem novem veku med vsemi žalitvami, zaradi katerih so bile sprožene tožbe, prevladovala obrekovanja, povezana z žaljivko »tat«, med domnevnimi fizičnimi delikti pa spori zaradi domnevnih kraj.¹²⁵ Tako je bila v zadevi injurije leta 1698 pred blejskim sodiščem sprožena tožba Petra Slivneka (*Shliunekh*) proti Špeli Smukavec (*Schmukhauzin*), ki naj bi mu očitala tatvino, zaradi česar je zahteval, da se doseže pravičen sporazum tako,

¹¹⁹ Iz zapisa sicer ni jasno, ali sta bila v sorodstvenem razmerju.

¹²⁰ Žaljivke, povezane s čarovništvom, so bile v podeželskih družbah pogoste, najpogostejše pa so jih pripisovali ženskam (Čeč, »Funkcije govoric«, str. 714). Upoštevat je treba razliko med čarovnico – veščo (*Hexe*), ki naj bi bila povezana s sabatskim čarovništvom, hudičem in poleti, in med čarovnico – coprnico (*Zauberin*), ki naj bi se ukvarjala zlasti z vedeževanjem, čaranjem vremena ipd. (Košir, »Čarovniški procesi na Slovenskem«, str. 154).

¹²¹ AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 49–50.

¹²² SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 27–28.

¹²³ Glej poglavje 4.1.1.

¹²⁴ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 178r–178v.

¹²⁵ Kot je za svoje proučevano obdobje v razpravi ugotovila D. Čeč, so moški, obrekovani z žaljivko »tat«, predstavljali kar 83 % vseh tožb zaradi razžalitve časti (Čeč, »Funkcije govoric«, str. 714–715).

da Špela svoje obtožbe dokaže ali pa jih javno prekliče. Špela je svoje dejanje pojasnila z razlago, da so obremenjujoče besede iz nje izbruhnile in bile izrečene v afektu oziroma razburjenju, zato jih je preklicala in tožnika označila za poštenega moža. Na podlagi razsodbe in s pridržkom zemljiškogospoščinske kazni se je morala obtoženka s preklicem besed sporazumeti s tožnikom.¹²⁶

Neprivilegirane ženske so se pred sodiščem znašle tudi zaradi sporov s posamezniki iz privilegiranih skupin prebivalstva. Pri tem velja poudariti, da je bilo za tožbo vedno pristojno sodišče obtoženca. Zaradi obtožb kraje je leta 1699 prišlo do spora med fužinarjem Vincenzem Locatellijem¹²⁷ in Marino Kadunc (*Cadunkha*), njegovo nekdanjo kuharico v Bohinju. Marina je bila priprta na podlagi obtožb, ki so jo bremenile odtujitve in kraje med njenim šestnajstletnim služenjem pri Locatelliju. Marca 1699 je pred sodiščem podala prisego,¹²⁸ ki je bila zapisana v obliki ustaljene strukture prisežnih obrazcev. Po običajnem uvodnem sklicevanju na Boga je Marina najprej prisegla, da ni vedela nič o tem, da bi Leopold *Khopeniger* ali Marina Šiler (*Schillerin*), ki sta skupaj z njo služila pri Locatelliju, bodisi na njeno prigovarjanje ali sama karkoli odtujila, si prisvojila ali poneverila. Zatem je prisegla, da tudi sama v času svojega šestnajstletnega služenja Locatelliju ni ničesar odtujila ali si prisvojila. Prav tako ji ni bilo znano, od kod je prišel ponarejeni ključ, ki je bil najden po njenem odhodu iz službe, s katerim je bila odklenjena Locatellijeva soba, v kateri so bili shranjeni tudi preostali ključi, niti ji ni znano, kdo ga je uporabil. Zatem je znova prisegla, da od Locatellija niti zase niti za koga drugega ni ukradla niti pernice niti (druge) obleke. Na koncu je z zaklinjanjem in ponovnim sklicevanjem na Boga ter na Marijo, sveti evangelij in katoliško vero, jamčila, da govori resnico, Bog pa naj jo v primeru lažne prisege na tem svetu javno kaznuje. Marina je prisego podala v

¹²⁶ AS SI 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 29.

¹²⁷ Vincenz Locatelli, eden izmed lastnikov bistrške fužine, ki se je poleg topilništva ukvarjal tudi z žičarstvom. V 17. stoletju so bili bratje Jurij, Vincenc in Aleksander Locatelli del ene izmed najmočnejših in najnaprednejših fužinarskih družin, ki pa je v 18. stoletju zašla v večje finančne težave (Rjazancev, »Po poti železarskega Bohinja«, str. 195).

¹²⁸ »Ich Marina Cadunkha schwöre hiemit zu Gott dem vatter, sohn vnd Heiligem Geist, Maria der jungfrauen, allen heiligen und engellen Gottes, daß mir in nihte bewusst, ob der Leopoldt Khopeniger, oder die Marina Schillerin weliche mit mir bey dem herrn Locatelli in diensten sich befunden, ihme herrn Locatelli endtwerder vor sich selbsten, oder auff mein vnterredt, einrathen, oder zuesprechen ihtwas in gelt, oder andern gelts werten endtfremdbet, verzukht, oder auf einihe weis veruntruert. Zum andern, dß auch ich für mein perschon ihme herrn weeder am gelt, noh geltswerth die ganze zeit meiner 16 jahrig bedienung in nihte endtzukht, oder vorthellhaffigerweis verunthrejet. Zum dritten schwöre weiter; dß mir auch niht wissent, woher der nah meiner erlassung des diensts gefundene falsche schlüssel (darmit des herrn Locatelli stuben, alwo sich alle andere schlüssel befunden, aufgesperrt worden) herfürkhombe, auch wer sich desselbigen bedient, sonderbar aber dß ich solhen auch niemallen gebraucht, oder beyhanden gehabt. Schwör weiter; dß ich von des herrn Locateli feder peth vnnd anderen gewandt, weder für mich selbsten, noh durch iemandt anderen nihtes verzukht, oder entfremdbet, so war mir Gott helffe, die ubergebedeite muetter Gottes Maria, dises heilige euangelium, vnd vnser christliche cathollische allein seeligmahende glauben an meinem lezten endt, wan sich mein arme seell von dem leib schaiden wirdet, vnd wan ich ein wortt vnrecht schwöre, so wolle mich Gott an diser welt jezt offentlich straffen, dortten aber von seiner gnadt, vnd parmherzikheit, vnd gemeinschafft der heilligen in ewigkheit absönderen. Amen« (SI AS 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 87–88).

kranjskem jeziku in ne v nemškem, v katerem je bila prisega zapisana. Dejstvo, da se je zdelo pisarju pomembno izpostaviti ta podatek, nakazuje, da uporaba in razumevanje kranjskega oziroma slovenskega jezika na tem območju ni bila samoumevna, kar pa glede na prisotnost nemško govorečega prebivalstva kot tudi razširjenosti fužinarstva in z njim povezanega dotoka delovne sile s poreklom drugod¹²⁹ ni presenetljivo.¹³⁰

V zvezanih blejskih sodnih zapisnikih pa se je za proučevano obdobje ohranil razmeroma obsežen zapis sojenja v eni težji kazenski zadevi. Sodba in gradivo zaslišanja Helene Golc (*Golzín*)¹³¹ v zadevi detomora¹³² nezakonskega otroka, ki je potekalo leta 1681, sta se v obravnavanih virih ohranila v knjigi sodnih zapisnikov št. 28, ki sicer zajema obdobje od leta 1690 do 1698.¹³³ V tem viru se zapis pojavi zaradi zaslišanja Mihaela Gluharja, 17 let po dogodku, zato gre najverjetneje za prepis. Avgusta 1698 je bil Mihael v skladu s sklepom pridržan zaradi pred leti nezakonito spočetega otroka z majerico blejskega gospostva¹³⁴ Heleno Golc, ki naj bi se otroka nazadnje tudi znebila. Sklepu nato sledi prepis sodnega zaslišanja Helene, ki se je začelo 16. maja 1681.¹³⁵

Helena, hči Tomaža in Neže Golc, je bila v času procesa še neporočena. Zaradi prepoznane nosečnosti je bila na podlagi zahteve gospostva pregledana s strani treh žensk,¹³⁶ ki so ugotovile, da je obtoženka imela znake dojenja.¹³⁷ Oblasti so namreč

¹²⁹ Nemški fužinarji, ki so se na širšem Gorenjskem območju predvsem v 14. stoletju naseljevali iz več smeri, so v veliki meri modernizirali domače fužinarstvo (Hauptmann, »Razvoj družabnih razmer, str. 281–282).

¹³⁰ Kot navaja Valvasor, so bile na Gorenjskem prisotne kranjščina, nemščina in mešanica obeh (Valvasor, *Čast in slava vojvodine Kranjske*, VI, str. 278). Nemško govoreči podložniki so sicer na Gorenjskem v mnogo večjem številu in dlje živeli v škofjeloškem gospostvu, v primerjavi z blejskim (Dolinar in sod., *Slovenski zgodovinski atlas* str. 79, 136). Številni germanizmi v narečju in govorih pa dokazujejo, da nemško govoreče prebivalstvo pred stoletji ni bilo zanemarljivo tudi na obravnavanem ozemlju (glej fonetični zapis narečnega govora v: *Bohinjski zbornik* (Radovljica, Skupščina občine, 1987).

¹³¹ Iz nadaljnjih zaslišanj Mihaela Gluharja, v katerih se omenja tudi z imenom Alenka, kar je različica imena Helena, izvemo, da je bila s Sela pri Bledu (*Zellach*).

¹³² Podrobneje o primeru glej v: Pečnik, »Ženska v sodnih zapisnikih«, str. 51–59.

¹³³ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 463r–465r.

¹³⁴ Majer/majar, majerica/majarica ali planšar/planšarica je na planini skrbela za svoj trop živine in opravljala manj pomembna dela v planinski sirarni. Beseda izvira iz nemške besede *meier*, oskrbnik, izraz pa je bil na Gorenjskem v rabi še konec 20. stoletja (Hodnik, »Planšarstvo v Zgornjih bohinjskih planinah«, XI. Novak, »Življenje in delo planšarjev«, str. 125–126. Sketelj, »Majar.« V: *Slovenski etnološki leksikon*, str. 304). V zgodovini je izraz označeval tudi gosposčinskega uslužbenca, ki je načeloval pristavi in izvajal nadzor nad delom na pridvorni zemlji (Bizjak, *Srednjeveški urbarji*, str. 87). V obravnavanem viru sicer ni indicev, da bi v primeru Mihaela Gluharja, ki ga vir označuje kot majerja, šlo za takšnega majerja. Podatek, da je iz pristave na grad nosil mleko, ki ga bomo spoznali v nadaljevanju, nakazuje, da je Gluhar res imel višjo vlogo kot drugi sodelavci.

¹³⁵ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 463v. Kot sodnik je bil navzoč takratni zakupnik in deželskosodni gospod gospostva Bled Janez Andrej Gallenfels.

¹³⁶ Verjetno je šlo za ženske, ki so v okviru vaške skupnosti veljale za »izkušene«, ki so že rodile in so hitreje opazile (prikrito) nosečnost ter s tem povezane spremembe (Čeč, »Svoje prsi pokažem raje hudiču kot tebi!« str. 297. Čeč, »Nasilne detomorilke ali neprištevne žrtve?«, str. 422–423).

¹³⁷ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 463v.

pogosto zahtevale pregled žensk, osumljenih tovrstnih kaznivih dejanj,¹³⁸ da bi ugotovile znake dojenja, ki so bili pogosto najbolj trden dokaz materinstva.¹³⁹ Helena naj bi nato priznala, da se je zapletla s planšarjem blejskega gospostva, Mihaelom Gluharjem, in z njim zanosila. Dne 7. maja 1681 naj bi otroka rodila živega, za otrokovo smrt pa naj bi bil na podlagi njenega prvotnega pričevanja usoden udarec krave.¹⁴⁰ Ob pregledu hleva je uradnik našel že popolnoma izsušeno trupelce otroka,¹⁴¹ ki so ga nato očistili, pregledali in ga zatem na njeno rotečo prošnjo prinesli Heleni, ki naj bi ob tem bridko jokala in priznala, da je otroka na pristavi rodila na gnoju in na njem sedela tako dolgo, dokler ni umrl.¹⁴² Iz ponovnega zaslišanja izvemo, da je bila Helena med zaslišanjem stara približno 30 let, z Mihaelom pa naj bi se prvič zapletla na planini *Na kleku*,¹⁴³ približno 2 tedna in 3 ali 4 dni pred sv. Mihaelom.¹⁴⁴ Zatem naj bi z njim na planini »grešila« še dvakrat,¹⁴⁵ kasneje na pristavi pa še večkrat.¹⁴⁶ Mihael naj bi ji potem, ko je ugotovila, da je noseča, svetoval, naj se plodu znebi. Ker ni vedela, kako, naj bi ji dvakrat priskrbel encijan, ki ga je skupaj z »neko soljo«¹⁴⁷ dvakrat zaužila. Svetoval naj bi ji tudi uporabo tobaka, ki pa ji ga nazadnje ni dal.¹⁴⁸ Zatem naj bi Mihael Heleni večkrat svetoval, naj skrije svoje prsi,¹⁴⁹ kasneje pa naj bi ji celo večkrat s koleno in nogami skočil in stopil nanjo in jo udaril po trebuhu, z namenom »da bi otroka v njenem telesu umoril«.¹⁵⁰ Na vprašanje, kako je otrok prišel na svet, je odgovorila, da je 6. maja v zgodnjih jutranjih urah k njej prišel Mihael in ji, z njeno privolitvijo, z nogami zopet stopil na trebuh. Zatem je začutila bolečino, ki se je nadaljevala ves dan in je popustila šele zvečer. Helena je, medtem ko je Mihael

¹³⁸ Kos, *Zgodovina morale*, zv. 2, str. 368. Kos primera Helene Golc ne omenja.

¹³⁹ Čeč, »Svoje prsi pokažem raje hudiču kot tebi!«, str. 297. Čeč, »Nasilne detomorilke ali neprištevne žrtve?«, str. 422–423.

¹⁴⁰ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 463v.

¹⁴¹ Spol novorojenčka se ne omenja, tudi sicer spol pri dejanju detomora in njegovih posledicah ni imel vloge (Hammer-Luza, »Weil es schon der dritte Fall«, str. 211).

¹⁴² SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 463v. Odločitev za detomor je redko temeljila na racionalnih premislekih, pogosto je bila posledica čustvene preobremenjenosti, kar kažejo primeri odzivov številnih detomorilk, ki so šele po preteku več dni spoznale obseg in težo svojega dejanja (Hammer-Luza, »Weil es schon der dritte Fall«, str. 233).

¹⁴³ Gre za danes še živo planino Klek (1556 m), ki bi lahko bila ena izmed najstarejših planin v Blejskem kotu, na kateri so bili s pomočjo arheoloških raziskav odkriti ostanki antične, poznoantične in zgodnesrednjeveške poselitve, kot tudi pridobivanja železa (Pleterski, *Župa Bled*, str. 135).

¹⁴⁴ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 463v. Sv. Mihael goduje 29. septembra.

¹⁴⁵ Nezakonski otroci, spočeti na planinah med planšarji, v kontekstu manjšega družbenega nadzora nad izvenzakonsko ljubeznijo na planinah v primerjavi z vasjo, niso bili redkost. V družabnem in ljubezenskem življenju planšarjev pa naj bi celo veljalo pravilo, da se o tem, kar se dogaja na planinah, v dolini ne pripoveduje in ne govori (Novak, »Življenje in delo planšarjev«, str. 142).

¹⁴⁶ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 464r.

¹⁴⁷ »Ein salz«, verjetno ni mišljena kuhinjska sol, ampak neki drug mineral.

¹⁴⁸ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 464r.

¹⁴⁹ Skrivanje nosečnosti, ki zlasti v podeželskih skupnostih in okviru vaškega nadzora pogosto ni ostalo neopaženo, je v nekaterih pravnih pogledih že samo po sebi veljalo za indic in jasen namen, ki je naposled vodil do detomora (Čeč, »Nasilne detomorilke«, str. 417, 422).

¹⁵⁰ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 464v.

nesel mleko na grad, legla v posteljo in se zaradi mrazenja pokrila s tremi odejami. Ko so jo zvečer zopet prevzele bolečine, je na gnojišču ob hlevu rodila otroka, ki je še dihal, nakar pa naj bi se nanj močno usedla. Ko je prišel Mihael, ga je prosila, naj ji prinese star predpasnik, v katerega je zavila trupelce in ga položila v jasli v hlevu. Zjutraj mu je povedala, kam je otroka položila, on pa naj bi ji predlagal, da bi trupelce vrge v Blejsko jezero, kar pa mu je odsvetovala, ker bi lahko priplavalo na površje. Nato Helena o tem z njim ni več govorila. Na zadnje vprašanje izpraševalca, zakaj je ob prvem zaslišanju izjavila, da je za smrt otroka kriv udarec krave, je odgovorila, da naj bi ji tako naročil Mihael.¹⁵¹

Helena je bila na ponovnem sojenju seznanjena s svojo že podano izjavo, ki jo je znova potrdila. Ob izrečni sodbi so bili navzoči prisedniki,¹⁵² ki so enoglasno sprejeli sklep, ki ga je potrdil tudi glavar¹⁵³ kot glavni sodnik. Helena je bila zaradi narave lastnega priznanja spoznana za »malefično«, v skladu z običajnimi postopki pa naj bi bila predana na običajen kraj radovljiškemu gospodstvu v nadaljnje postopanje in izvršitev/usmrnitev (*execution*). Na podlagi sodbe, ki je bila sklenjena in razglašena na blejskem gradu 11. junija 1681, je bila Helena kot zločinka predana v Radovljico, na običajno mesto, kjer je prišlo do justifikacije.¹⁵⁴

Zapisu izrečene sodbe sledi notica, ki pojasnjuje, zakaj je bilo zaslišanje Helene zapisano v tem protokolu.¹⁵⁵ Mihael Gluhar, ki je neposredno po njenem prijetju pobegnil in bil izven dežele približno 15 let, se je ponovno naselil na območju blejskega gospodstva. Julija 1698 so Mihaela priprli in dvakrat zaslišali. V tem kontekstu so v obravnavani vir prepisali gradivo starejšega procesa proti njegovi nekdanji partnerki Heleni Golc. Iz prvega zaslišanja izvemo, da je bil v času sojenja poročen že 20 let, pred leti pa je v tem gospodstvu kot planšar služil skupaj z Alenko (Heleno), s katero je spočel nezakonskega otroka. Na vprašanje, kaj se je z njo zgodilo, je odgovoril, da je bila predana radovljiškemu deželskemu sodišču, kjer je bila justificirana. Sprva je zanikal, da bi jo kadarkoli spodbujal, naj se otroka znebi ali da bi ji v ta namen karkoli priskrbel. Ker pri porodu ni bil navzoč, je zatrdil, da ne ve, ali se je otrok rodil živ. Ko so Heleno priprli, naj bi zbežal, ker mu je tako svetoval uradnik, ki naj mu bi povedal, da bodo sicer priprli tudi njega.¹⁵⁶ Na drugem zaslišanju je na podobna vprašanja odgovarjal nekoliko drugače. Dejal je, da je encijan prinesel na pristavo zaradi ušivosti telet in nato priznal, da je mogoče, da ji je svetoval uporabo, vendar pa se zaradi toliko let, ki

¹⁵¹ SI AS 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 465r.

¹⁵² *Assesores und mitrihter* (mitrichter kot *assessor judicii*, Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm). Med njimi tudi radovljiški mestni sodnik Hans Per.

¹⁵³ Zakupniki oziroma upravitelji blejskega gospodstva so pogosto navedeni tudi kot »glavarji« (Kos, *Zgodovina morale*, zv. 2, str. 132).

¹⁵⁴ SI AS 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 465r. Izraz »justificiert« bi lahko pomenil bodisi dokazati, opravičiti pravilnost ali pa izvršiti smrtno kazen (Hudelja, *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*, str. 484).

¹⁵⁵ Ne gre za t. i. »končno sodbo«, ki jo lahko poda le krvni sodnik, ki bi moral priti iz Ljubljane (glej poglavje o zvezanih sodnih zapisnikih), njega pa med navzočimi ob izreku sodbe ne najdemo.

¹⁵⁶ SI AS 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 465v.

so od takrat minila, ne spomni. Na težave s spominjanjem, ki seveda niso zagotovo objektivna navedba, se je sicer skliceval pri več vprašanjih. Nazadnje je priznal, da je Heleno s koleno in nogami res dvakrat udaril po trebuhu, vendar naj bi to storil zgolj zato, ker mu je tako svetovala.¹⁵⁷ Po dveh zaslišanjih je bil 18. avgusta 1698 podan deželjskosodni sklep,¹⁵⁸ s katerim je bil Mihael Gluhar, na podlagi sodne preiskave, ki je pokazala, da se je umorjeni otrok rodil živ, obtožbe detomora oproščen. Ker pa je na podlagi priznanja Heleni večkrat svetoval, naj splavi in pri tem z udarci na trebuh tudi sodeloval, kot tudi zaradi večkratnega prešuštva, ki ga je storil kot poročen moški, mu je bila naložena denarna kazen.¹⁵⁹

V proučevanem obdobju so se sodišča pri težjih kazenskih zadevah, kot je detomor, ukvarjala predvsem z vprašanji dokazovanja in doseganjem priznanja krivde in manj z iskanjem motivov. Pri razumevanju motivov za tovrstna dejanja obstaja velika verjetnost izkrivljenosti dokumentiranih podatkov, zlasti zaradi pogoste uporabe sugestivnih vprašanj pri procesih, ki so lahko vplivala na podane odgovore na zaslišanju. Vzgibi za takšno dejanje so bili odvisni od različnih spremenljivih dejavnikov časa, okolja in individualnih okoliščin. Med glavnimi motivi za detomor, ki so se pogosto tesno prepletali, so bili predvsem strah pred kaznijo, pred revščino ter strah pred sramoto in izgubo časti.¹⁶⁰ Zaradi stigmatizacije neporočenih mater in okoliščine, da je bil otrok spočet v prešustvu, s poročenim moškim, so bili vsi trije motivi zagotovo pomembno prisotni tudi pri Heleni Golc.¹⁶¹

Če je Mihaela Gluharja za vpletenost v detomor doletela denarna kazen, pa nam je nadaljnji razplet pri Heleni Golc na podlagi izrečene sodbe manj jasen. Zaradi neohranjenosti ali nepoznanosti neposrednih virov je kljub nekaterim indicem v sodnih zapisih težko zanesljivo trditi, ali je do izvršitve smrtne kazni prišlo, in če je bilo tako, kdaj in kako. Povezava med glagolom,¹⁶² ki ga je v kontekstu zaključka sodnega procesa proti Heleni uporabil njen nezakonski partner, in odsotnosti tega procesa iz blejskih patrimonialnih sodnih zapisnikov v letih 1680–1681 nakazuje možnost, da je bila smrtna kazen izvršena. Pri tem pa je treba upoštevati, da smrtne kazni v številnih primerih, kljub razsodbi, niso izvršili.¹⁶³

¹⁵⁷ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 465v–466r.

¹⁵⁸ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 466v.

¹⁵⁹ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 467r.

¹⁶⁰ Hammer-Luza, »Weil es schon der dritte Fall«, str. 209–210.

¹⁶¹ Poleg kazni sodnih oblasti so na posameznice vplivale tudi neformalne sankcije družine ter odzivi gospodarjev, pri katerih so služile (Hammer-Luza, »Weil es schon der dritte Fall«, str. 233).

¹⁶² Na vprašanje, zakaj je bila usmrčena (?) (*gerichtet*), je Gluhar odgovoril, da zaradi detomora. Ta izraz je indic, da bi lahko bila smrtna kazen za Heleno Golc izvršena (SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 465r; Hudelja, Nemško-slovenski zgodovinski slovar, 407).

¹⁶³ O tem splošnem kontekstu glej: Kambič, »Kazenskopравни položaj žensk«, str. 37.

5 Primeri s gospodarskega področja

5.1 Civilnopravne zadeve

5.1.1 Kupoprodajne zadeve

Pravna in poslovna sposobnost žensk je bila v veliki meri pogojena z neposredno vpetostjo v delovne obveznosti in s pripadnostjo stanu.¹⁶⁴ Številni primeri kupoprodajnih dogovorov in z njimi povezanih sporov prepričljivo ponazarjajo dejanski obseg poslovne sposobnosti kmečkih žensk. Svoje imetje, sestavljeno iz premožnin in nepremičnin, so prodajale, kupovale, izročale, menjale in zastavljale.¹⁶⁵ Kot stranke v postopkih so ponekod nastopale samostojno, večkrat pa tudi skupaj s svojimi zakonci. Stopnja veljave med ženskami v gospodinjstvu je pogosto nakazana prav v dogovorih in pogodbah, ki sta jih sklenila oba zakonca skupaj, z enako odgovornostjo, kar prikazujejo naslednji primeri.¹⁶⁶ Tako sta leta 1691 Mario Mušan (*Muschan*) in njegova soproga Špela, *simul et in solidum*, torej skupaj¹⁶⁷ prodala svojo kajžo v naselju Mlino pri Bledu.¹⁶⁸ *Simul et in solidum* sta svojo njivo *Sa grabla* v istem letu prodala tudi zakonca Anton Činkole (*Zingulle*) in soproga Neža.¹⁶⁹ Matej Povšin (*Poushin*) iz Radovne pa je svojo kajžo in zemljišče zamenjal s privolitvijo in strinjanjem soproge Uršule.¹⁷⁰

V pregledanem obsegu gradiva so pri sklepanju kupoprodajnih poslov med kmečkimi ženskami prevladovalе vdove. Med glavnimi razlogi za prodaje zemljišč izstopata poplačilo dolgov po pokojnih možeh ter pogosto siromašen in slab ekonomski položaj, v katerem so se nekatere vdove znašle po smrti moža, kot dokazujejo naslednji primeri. Leta 1695 je bila vdova Anica Zadnek (*Sadnekh*) zaradi poravnave dolgov po pokojnem možu primorana prodati travnik *Pad ibiom* za 60 gld deželne veljave in njivo *V sadnethauem verte* skupaj s tamkajšnjim omejkom¹⁷¹ za 80 gld deželne veljave, pri čemer je bil kupec Lorenz Ravnik (*Raunikh*) dolžan plačati deseti denarič, kupno listino in likof.¹⁷² Vdova Uršula *Sproha* je morala za poplačilo dajatev in starih dolgov v istem letu prodati laz *na Stermencih*, ki ga je dobila od očeta.¹⁷³ Vdova Marina *Tschudin* iz Krnic pa je bila, zatem ko se je po smrti svojega moža Hansa leta 1699 znašla v revnem stanju in v bedi, sama, s

¹⁶⁴ Wunder, »Herrschaft und öffentliches Handeln«, str. 52. Škrubej, »Položaj žensk v civilnih sporih«, str. 95, 110. Wunder, *Er ist die Sonn*, str. 225.

¹⁶⁵ Škrubej, »Položaj žensk v civilnih sporih«, str. 102, 108.

¹⁶⁶ Farge in Zemon Davis, *Geschichte der Frauen*, 547–548.

¹⁶⁷ Izraz *simul et in solidum* nakazuje, da sta oba skupaj in vsak posebej v celoti odgovorna za izpolnitev vseh obveznosti ali določb, ki izhajajo iz sklenjene pogodbe ali dolga.

¹⁶⁸ AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 21r.

¹⁶⁹ AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 26r.

¹⁷⁰ AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 236.

¹⁷¹ Nezoran travnat del med njivami ali med njivo in mejo.

¹⁷² AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia knj. 28, 226r. Likof je običaj pojedine in pitja po sklenitvi pravnih opravil, pogodb, kupčij kot tudi po končanju večjih del (Vilfan, *Zgodovinska pravotvornost*, str. 365–366).

¹⁷³ AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 73r.

štirimi majhnimi otroki, primorana skleniti menjalno pogodbo za svoja zemljišča z Bastejem Pogačarjem (*Pogatscher*). Ker so bila njena prvotna zemljišča vredna več, se je dogovorila za izplačilo preostalega denarja za vzdrževanje svojih otrok.¹⁷⁴

Ženska poslovna in pravna sposobnost nikakor ni bila pogojena samo z vdovstvom, poleg tega vdov ne najdemo le med prodajalkami, ampak tudi med kupovalkami zemljišč.¹⁷⁵ Leta 1695 je Urša, žena Leonarda Ariha (*Arich*), Tomažu Dobravcu (*Dobrauz*) prodala manjšo njivo.¹⁷⁶ Jera Švab je leta 1691 svojo kajžo skupaj z vrtom in zelnikom¹⁷⁷ *Na supnekhl* za 40 gld deželne veljave prodala Margareti, vdovi pokojnega Valentina Cundriča (*Zundritsch*).¹⁷⁸ Tudi Alenka Zupan (*Supankha*) je v istem letu Matiji Stergarju (*Stergar*) prodala kajžo z vrtom za 40 gld deželne veljave,¹⁷⁹ Marina Dobravc (*Dobrauzin*) z Nomenja pa je leta 1692 prodala svojo senožet, ki je ležala *V kazieuem logo*, in sicer Primožu Dobravcu za 4 gld nemške veljave.¹⁸⁰ Leta 1694 sta Jera Soklič (*Shokhlitschin*) in Margareta Pekovec (*Pekhauzin*)¹⁸¹ Tomažu Arihu (*Arich*) prodali del dveh senožeti z ledinskim imenom *Pod klanzech v Blatech*¹⁸² in *Sneteh* za 18 gld.¹⁸³

Med številnimi primeri, v katerih so ženske nastopale kot kupovalke zemljišč, jih navajam zgolj nekaj. Lucija *Wenkhin* je leta 1697 od Basteja Kosa (*Khoss*) za 130 gld kupila polovico hube v Bodeščah, skupaj s tamkajšnjo staro hišo in hlevom.¹⁸⁴ V istem letu je tudi Jera Lancner (*Lanznerin*) od soseske Poljščica pri Gorjah (*Pogleschiz*) za 9 gld kupila del gmajne *Na visoka goriza*,¹⁸⁵ sestrì Margareta in Neža Pikan (*Pikhanin*) pa sta leta 1697 od brata Anžeta kupili kajžo v Kupljeniku.¹⁸⁶

Ženske in moški pa svojih zemljišč niso le prodajali ali zastavljali, ampak so jih pogosto tudi menjali. Tako je leta 1693 vdova Helena Haberle (*Haberle*) zamenjala svojo kajžo in zelenjavni vrt ob Blejskem jezeru s polovično kajžo Gregorja

¹⁷⁴ SI AS 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 39.

¹⁷⁵ Na položaj formalnega vodenja gospodarstva kot praviloma moške domene so ženske sicer lahko vstopale predvsem kot vdove in blagarice, tj. edine dedinje (Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 247).

¹⁷⁶ AS SI 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 227v.

¹⁷⁷ »garten und den Na supnekhl ligenden khraut garten«, lahko bi bil mišljen tudi zelenjavni ali zeliščni vrt, za katere so običajno skrbele ženske, kjer so pridelovale rastline, namenjene za prehrano, kot tudi tista izmed zelišč, s katerimi so v bolezni negovale in zdravile otroke, moža in druge člane družine kot tudi živino, ki jih niso nabirali samoniklih (Prasch, »Fleiß und Weisheit der Bäuerin«, str. 124, 154).

¹⁷⁸ AS SI 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 40r.

¹⁷⁹ AS SI 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 42v.

¹⁸⁰ AS SI 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 72r.

¹⁸¹ Iz zapisa ni razvidno, v kakšnem sorodstvenem razmerju sta bili stranki.

¹⁸² Ledinsko ime *Pod klanzech v Blatech* nakazuje, da je senožet ležala na močvirnatem območju, s pomočjo franciscejskega katastra iz leta 1826 pa lahko omenjeno območje tudi lokaliziramo na obrobje nekdanjega močvirja Blato med Srednjo vasjo v Bohinju in Bohinjsko Češnjico (Virtualna arhivska čitalnica, SI AS 176/L/L107/g/A12).

¹⁸³ AS SI 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 145v.

¹⁸⁴ AS SI 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 374v.

¹⁸⁵ AS SI 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 384r.

¹⁸⁶ AS SI 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 365r.

Gašperšiča (*Caspertschitsch*), pri čemer ji je Gašperič doplačal še 40 gld, 2 palici¹⁸⁷ platna iz konoplje in 4 palice lanenega platna.¹⁸⁸

V kontekstu lastništva in posedovanja velja omeniti tudi vlogo ženske kot lastnice hube, ki se v sodnih zapisnikih večkrat pojavi v prodajah zemljišč, za katera je navedeno, da dajatveno pripadajo hubi Uršule Furlan. Tak je primer Andreja Stareta (*Stare*), ki je leta 1694 prodal njivo na območju *Na pokhrouze*,¹⁸⁹ primer leto kasnejše prodaje senožeti bratov Anžeta in Štefana Kuharja (*Khuher*),¹⁹⁰ v letu 1696 prodaje senožeti Anžeta Sodje (*Sadia*) in njegovega brata, prodaja travnika Andreja in Martina Stareta¹⁹¹ in zatem še prodaja senožeti *V blate* Leonharda Stareta in Urbana Sodje (*Sadia*).¹⁹² Omeniti je treba, da sta Kuhar in Stare domači imeni iz Bohinjske Češnjice.¹⁹³ Prav tako v urbarjih iz prve polovice 17. stoletja med »lastniki svojih posestev« v Bohinjski Češnjici zasledimo tudi domača imena *Ferlan*, *Ferlan Kuhar* in *Goričan Furlan*.¹⁹⁴ V tem oziru bi morda lahko v primeru Uršule Furlan prepoznali prežitek koseške tradicije,¹⁹⁵ ki je bila na območju blejskega gospostva v Bohinju še posebej značilna za Bohinjsko Češnjico.¹⁹⁶ Morda so torej posestniki navedenih zemljišč zato oddajali dajatve hubi Uršule Furlan, ker gre v njenem primeru morda za koseščino.

Ob sklenitvi kupoprodajnih poslov pa so pogosto nastali tudi številni spori. Tako je vdova Špela Stergar (*Stergarin*) leta 1700 začela pravdo proti Matiji Kolencu (*Kollenz*) zaradi dolgovane in neizplačane kupnine za kobilu v znesku 21 gld. Ker za kobilu izvensodno še vedno ni prejela plačila, se je obrnila na zemljiško gospostvo. Matija, ki je njeni obtožbi sicer oporekal, je priznal, da je z njo res sklenil nakup in omenjeno kobilu zatem odvedel v Tolmin, kjer jo je nameraval prodati.¹⁹⁷ Šele tam je opazil, da ima kobilu na nogi hibo. Ker takšne ni mogel prodati, je kobilu

¹⁸⁷ Mera za platno, *stab* = cel lakat, kar po dolžini ustreza 3,5 dunajskega vatla in približno 272 cm (Vilfan, »Prispevki k zgodovini mer«, str. 63–64).

¹⁸⁸ AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 89r.

¹⁸⁹ AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 159r. Na senožetni planini Pokrovec (1090 m), severno nad Koprivnikom, so številne parcele pripadale kmetijam iz Bohinjske Češnjice. Gre za senožetni tip nižje ležečih planin z njivami in manjšimi »planinskimi hišicami«, ki so še posebej značilne za območje severno nad Bohinjsko dolino (Melik, *Planine v Julijskih Alpah*, str. 109–110).

¹⁹⁰ AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 191r.

¹⁹¹ AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 326v.

¹⁹² AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 334v.

¹⁹³ Klinar, *Kako se pri vas reče?*

¹⁹⁴ Ceklin, »Bohinj pod blejskim gospostvom«, str. 53–54, 60.

¹⁹⁵ Koseščine od začetka novega veka niso bile več povezane z osebnim položajem lastnika, ampak se je ta položaj ohranjal pri domačiji, užival pa naj bi ga vsakokratni lastnik (Vilfan, »Agrarna premoženjska razmerja«, str. 438. Glej tudi: Vilfan, »Kmečko prebivalstvo po osebnem položaju«, str. 320).

¹⁹⁶ Grafenauer, »Kosezi in »koseška« krajevna imena«, priloga.

¹⁹⁷ Vključitev v lokalne kot tudi čezmejne trgovalne tokove je bila med agrarnim prebivalstvom v tem času precej razširjena. Živino, ki so jo običajno kupovali tudi na Ogrskem, so kmetje pogosto prodajali na Apeninski polotok, ravno prek Tolminskega, tudi proti Čedadu (Beguš, »Integriranje dohodkov v kmečki ekonomiji«, str. 51, 60).

po preteku treh tednov vrnil, zato je menil, da ni dolžan plačati kupnine. Špela je pritrdila, da je kobilo res vrnil po treh tednih. Ker pa je ni želela sprejeti po preteku 14-dnevnega roka, je kobilo dvakrat vrnila tožencu, ki pa ni imel hleva, zato naj bi jo do rešitve spora obdržala pri sebi. Špela je nato še dejala, da hiba ne ovira kobile, in vztrajala, naj toženec poravna kupnino. Kako je sodišče razsodilo in kako se je spor končal, ni jasno, ker je prostor za razsodbo z že zabeleženim naslovom *abschied* ostal prazen.¹⁹⁸

V obravnavanih primerih so ženske pred sodiščem v kupoprodajnih zadevah nastopile tudi v vlogi nujnih varuhinj oziroma zastopnic (*Nothgerhabin*) svojih mladoletnih otrok.¹⁹⁹ Čeprav je lahko bila takšna vloga pogosto dodeljena očetom,²⁰⁰ v pregledanem obsegu gradiva ni izpričana. Ker se ženske v tej funkciji pojavljajo večkrat, zopet navajam le nekaj primerov. Leta 1695 je vdova Mateja Rožiča (*Rositsch*) kot »nujna varuhinja svojih mladoletnih otrok« prodala svojo kajžo na Selu pri Bledu, skupaj s pripadajočim vrtom in njivo *Sa svetina*, Tomažu Novaku (*Novagkh*).²⁰¹ Del zemljišča iz gmajne *Sa veloka* je v istem letu kot nujna varuhinja svojih še mladoletnih otrok prodala tudi vdova po Juriju Gašperšiču (*Caspertschitsch*),²⁰² prav tako Helena Švegel (*Shueglin*), ki je kot nujna varuhinja otrok in trenutna imetnica Šveglove hube Basteju Terpinu (*Terpiniz*) prodala laz, poznan kot *Kozmar*.²⁰³

5.1.2 Upniško dolžniške zadeve

Ekonomska stiska vdov se, podobno kot pri kupoprodajnih zadevah, izraža tudi v nekaterih primerih obligacijskih oziroma upniško-dolžniških zadev. Leta 1692 je Jernej Slamnik (*Slambnikh*) zaradi uboštva in stiske vdovi Margareti Šern (*Shern*) posodil razmeroma veliko vsoto 72 gld.²⁰⁴ Mihael Vidic (*Widiz*) je leta 1698 vdovi Uršuli Globočnik (*Glabotschnikhin*) zaradi njenega velikega pomanjkanja posodil 33 gld, pri tem pa je Uršula zastavila svojo njivo *Taberz*.²⁰⁵ Leta 1692 se je zaradi ekonomske stiske zadolžila tudi vdova Uršula Zalokar (*Sallaherin*) iz Radovljice, ki je za poplačilo gosposčinskih dajatev vzela posojilo in zastavila travnik *Pod stegname*.²⁰⁶ Zanimiv je tudi primer posojila iz leta 1692, v katerem je Nikolaj Stojen (*Stayen*) iz Bohinjske Bistrice vdovi Ani Slamnik (*Slambnikhin*)

¹⁹⁸ AS SI 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 341–342.

¹⁹⁹ Besedno zvezo »nujna varuhinja« najdemo denimo v: Golec, »Matevž Režen pl. Segalla«, str. 432. V literaturi zasledimo tudi izraz »zasilne« skrbnice, denimo v: Grahornik, *Zapuščinski inventar po Janezu Jakobu grofu Khislu*, str. 45, op. 154.

²⁰⁰ Škrubej, »Položaj žensk v civilnih sporih«, str. 98.

²⁰¹ AS SI 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 208r.

²⁰² AS SI 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 181v.

²⁰³ SI AS 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 205r.

²⁰⁴ Kot je razvidno iz primera spora med Špelo Stergar in Matijo Kolencem, je bilo leta 1700 za 21 gld mogoče kupiti kobilo (AS SI 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 73v–74r).

²⁰⁵ AS SI 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 436v.

²⁰⁶ AS SI 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 64v.

posodil 39 gld deželne veljave, ki jih je bila dolžna odplačati z letnimi obrestmi v obliki sena,²⁰⁷ za kar je jamčila tudi z lazom na Bohinjski Beli.²⁰⁸

Vdove so se pogosto zadolževale zaradi dolgov, ki so jih zapustili njihovi zakonci. Tako si je Alenka Volk (*Volhkin*) leta 1692 pri Martinu Kersniku (*Khersnikh*) izposodila 30 gld, da bi lahko poravnala dolg po pokojnem možu.²⁰⁹ Prevzemanje bremen po pokojnem možu izpričuje tudi primer vdove Marine Zupan ali Jamar (*Suppan oder Jammer*). Na podlagi zapisa iz leta 1698 izvemo, da je bil njen mož Jurij pri Andreju Šiganu (*Sigan/Schigan*)²¹⁰ zadolžen v višini 46 gld 59 xr, zaradi nezmožnosti poravnave pa je svojega upnika na sodišču prosil za potrpežljivost pri odplačilu, kar je sodišče s strinjanjem tožnika odobrilo. V istem dnevu je Šigan proti njemu nastopil še v drugi zadevi. Zupanu naj bi namreč v rejo predal dve kravi in od njiju nato kupil dva telička, ki sta poginila. Jurij in njegova žena naj bi se nato obvezala, da bosta nadomestila eno tele ali pa iz lastnih sredstev poskrbela za nadomestilo, kar pa se ni zgodilo. Zupan je dejal, da takšne obljube ni nikoli podal, zato je sodišče razsodilo, da mora tožnik predložiti dodatne dokaze.²¹¹ Dve leti kasneje sledimo tožbi istega Andreja Šigana proti ženi zdaj že pokojnega Jurija, Marini Zupan ali Jamar, zaradi neizplačanega dolga. Marina naj bi bila dolžna poravnati možev dolg v višini 59 gld, tokrat zaradi plačila gosposočinskih dajatev in predane živine. Ker se do tedaj o obravnavi nista mogla dogovoriti na miren način, je Andrej uporabil pravna sredstva. Marina se je obtožbe najprej branila z odgovorom, da ji zadeva ni poznana in da ne ve točno, ali in v kolikšni meri je njegova zahteva utemeljena. Zatem je dejala, da bo dolg, v dejanski višini, postopoma odplačala in poravnala z dobavo oglja,²¹² pri tem pa ga je prosila, če lahko še počaka. Andrej je njeni prošnji ugodil in določil, da mora dolg odplačati v roku enega leta od tedanjega datuma, tj. 17. decembra 1700, temu pa je pritrnilo tudi sodišče.²¹³

Nekatere ženske pa so pred sodiščem kot upnice nastopile v boljšem premoženjskem statusu od moških, kar kaže primer Matije Krivca (*Khriuz*), ki je leta 1693 svojo njivo *Na sauzech*, ki jo je sicer kupil od soseske Bohinjska Bela, zastavil svoji pastorki Margareti Kralj (*Craillin*) za znesek 40 gld deželne veljave, in sicer z namenom, da bi zagotovil finančno podporo za svojega sina, ki je bil tedaj izven dežele.²¹⁴ Leta 1700 se je na sodišče zaradi neizplačanega dolga obrnila Marina

²⁰⁷ V analiziranem gradivu je ohranjen še en primer, v katerem je bilo poplačilo letnih obresti na posojilo določeno s petimi vozovi sena iz točno določenega laza (SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 407r; glej tudi Zwitter, »Eine Wissensgeschichte der Wiesen und Weiden«, str. 66).

²⁰⁸ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 78r–78v.

²⁰⁹ AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 72r.

²¹⁰ Verjetno gre za fužinarja iz Kamne Gorice, ki je v pregledanih zapisih razmeroma pogosto nastopal v vlogi upnika in v zadevah sporov zaradi zadolžitvev.

²¹¹ AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 19–20.

²¹² Zdi se, da so se ženske ukvarjale tudi z dejavnostmi, kjer jih morda ne bi pričakovali, kot je gozdno delo in kuhanje oglja, kar nakazuje dogovor o odplačilu moževega dolga z ogljem, v primeru, da tega ni skuhal že pokojni mož ali otroci, ali pa ga Marina ni pridobila od koga drugega.

²¹³ AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 344.

²¹⁴ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 86r.

Kersnik (*Khersnikhin*). Obtoženec Jurij Hribar (*Hrübar*), ki mu je na njegovo prošnjo posodila 46 gld, dolga nikoli ni poravnal. Ker Jurij temu ni oporekal, ampak je zgolj prosil za potrpežljivost, je sodišče razsodilo v prid Marini.²¹⁵ Kot upnice so nastopile tudi nekatere vdove, kot kaže primer zadolžnice, s katero se je leta 1700 Anže Dežman (*Dienstman*) za 70 gld deželne veljave zadolžil pri vdovi Katarini Bujovec (*Wullouzin*). Posojilo je bilo zavarovano z lazom *V mallene rauneh* in dolžnik je obljubil, da bo znesek poravnal z običajnimi obrestmi.²¹⁶

Med analiziranimi zapisniki izstopajo primeri, ki kažejo na recipiranost rimskega prava v kontekstu sklicevanja na t. i. velejski sklep oziroma na dejstvo, da so se mu kmečke ženske v sodnih postopkih odpovedale. Najprej velja omeniti najstarejši ohranjeni zgodnjenovoveški primer sklicevanja stranke na Slovenskem v zadevi dolga na velejski sklep, določbo rimskega prava, ki je prepovedovala porokovanje žensk za dolgove in se je ohranila v zapisnikih ljubljanskega mestnega sveta za leto 1521.²¹⁷ Zakon *S.C. Velleianum*, ki ga je rimski senat sprejel leta 46 n. št., je namreč prepovedoval intercesijo žensk, torej prevzemanje poročstva ali obveznosti in dolgov za svoje može ali druge osebe.²¹⁸ V vsakdanji praksi bi to pomenilo, da ženska na podlagi velejskega sklepa ni bila dolžna poravnati dolgov po svojem možu.²¹⁹ Kot ugotavlja K. Škrubej, bi lahko vzrok za sklicevanje na to pravno določilo iskali predvsem v prizadevanju omejitve ženskega ukvarjanja s posli, s katerimi so se običajno ukvarjali moški. Pri tem se torej zastavlja vprašanje, ali je bilo pri sklicevanju na ta sklep v ospredju varovanje žensk ali poskus njihove delne izključitve iz pravnega ali poslovnega življenja. V nadaljevanju predstavljeni primeri v nekaterih pogledih potrjujejo raziskovalno hipotezo K. Škrubej, da tovrstna določila rimskega prava ne le v mestnem okolju, ampak tudi na podeželju, žensk v njihovem poslovnem udejstvovanju niso omejevala.²²⁰ Po drugi strani pa jih zaradi odpovedovanja velejskemu sklepu slednji tudi ni varoval.²²¹ Tako je bilo v dogovoru, sklenjenem leta 1692 med Blažem Cvenklom (*Zwenkl*) ter Hansom in Špelo Justinčič (*Justintschitsch*), v katerem jima je Blaž za plačilo njunih dolgov

²¹⁵ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 228.

²¹⁶ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 343.

²¹⁷ Škrubej, »Položaj žensk v civilnih sporih«, str. 90, 110. Gre za najstarejši ohranjeni zapisnik ljubljanskega mestnega sveta (Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 350–351).

²¹⁸ »In najprej je bilo že za časa vzvišenega Avgusta, kmalu nato tudi Klavdija z njunima ediktoma prepovedano, da bi žene lahko intercedirale za svoje može. Nato je bil sprejet senatov sklep, ki je ženske pred tem v popolnosti zavaroval. Senatov sklep se glasi: »O tem, kar sta predlagala konzula Mark Silanij in Velej Tutor o obveznostih žensk, ki so prevzele tujo obveznost, in kaj bi bilo treba pri tem storiti, so o tej zadevi odločili takole: v zvezi s poročstvi in posojili za druge, v katerih so intercedirale ženske, čeprav je bilo znano že od prej, da je bilo sprejeto takšno pravilo, da se ne more od njih nič zahtevati, niti zoper njih dovoliti tožbe, zato da se ne bi ukvarjale z moškimi posli, a tudi zato, ker jih s takšne vrste obveznostmi ne bi bilo pravično zavezati, je odločitev senata, da naj se tudi v tistih primerih, ko bo to po pravu in v skladu s postopkom, ko bodo v takšni zadevi pozvane pred sodišče, spoštuje senatova volja.« (Škrubej, *Pravo v zgodovini*, str. 67).

²¹⁹ Kranjc, *Latinski pravni reki*, str. 68.

²²⁰ Škrubej, »Položaj žensk v civilnih sporih«, str. 110.

²²¹ Od primera do primera je odvisno, ali je imela odpoved velejskemu sklepu v dejanski gospodarski stvarnosti za žensko predvsem pozitivne ali negativne posledice.

posodil 60 gld nemške veljave, za kar sta mu zastavila njivi *Na Woste* in *Na Sglanenze*, določeno, da se Špela odreka in odpoveduje vsem »ženskim svoboščinam in koristim«, še posebej pa velejskemu senatskemu sklepu.²²² Vsem svoboščinam, ki pripadajo ženskemu spolu na podlagi velejskega sklepa, se je leta 1700 ob dogovoru za posojilo odpovedala tudi Uršula, žena blejskega podložnika Jurija Poglayna (*Poglayen*) iz Poljščice pri Gorjah.²²³ Leta 1694 je Margareta Piber, žena Matije Pibra, v prvi osebi potrdila zase in za svoje dediče, da je od Mihaela Vidica (*Widiz*) za svoje nujne potrebe prejela posojilo 100 gld deželne veljave, ki jih bo povrnila z obrestmi. Kot dolžnica se je v skladu z velejskim sklepom odrekla vsem izjemam ali ugodnostim, ki bi se lahko nanašale na njen spol, s tem pa naj bi jo seznanilo zemljiško gospostvo.²²⁴ To potrjuje pričakovano dejstvo, da nepismene ženske iz kmečkega okolja pogosto niso razpolagale s takšnim pravnim znanjem, temveč jih je s tem, v tem primeru z velejskim sklepom (in možnostjo, da se mu odrečejo), seznanil pisar ali druga uradniška oseba zemljiškega gospostva.²²⁵

Iz zapisnikov izhajajo tudi primeri, v katerih so se ženske ob najemu posojila, brez izrecnega sklicevanja na velejski sklep, odpovedale svojim svoboščinam. Tako se je leta 1696 Marina, žena Matije Krivca (*Khriuz*), s katerim sta se *simul et solidum* za znesek 61 gld deželne veljave zadolžila pri Andreju Šiganu, fužinarju iz Kamne Gorice, v celoti odrekla vsem pravicam, ki jih je sicer imela kot ženska.²²⁶

O obsegu odgovornosti, ki so jo imele vdove po pokojnih možeh, govori več primerov. Tako je vdova Alenka Delegrata (*Delegratin*) po smrti moža Gregorja, ki je za sabo pustil kajžo v Radovni in pripadajoča zemljišča, leta 1697 prevzela odgovornost za sklenitev dogovorov in poravnave z upniki pokojnega moža.²²⁷ Tudi sicer se ženske pri številnih primerih, ki so zadevali izterjave, pojavljajo v seznamih dolžnikov. Leta 1699 je v tožbi proti grofu Janezu Andreju Bucceleniju glede dolga po svojem pokojnem možu Hansu nastopila Katarina Mušan (*Muschan*).²²⁸ Tožnica se obravnave zaradi slabega počutja (*unpaßlichkeit [sic!]*)²²⁹ ni udeležila, ampak je pooblastila svoja dva sinova in prek njiju sporočila, da sicer priznava dolg svojega pokojnega moža, vendar ne v zahtevani višini.²³⁰

Z vidika prevzemanja bremen družinskega dolga in neagrarnih dejavnosti je zanimiv primer Neže Rožič (*Rositsch*), vdove po pokojnem Hansu Rožiču. Leta 1694 je Vincenzu plemenitemu Locatelliju²³¹ pred sodiščem priznala dolg zaradi plačila, prejetega v naturalijah in živežu v rudniku oziroma rudarsko-metalurškem

²²² AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 82r.

²²³ AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 316.

²²⁴ AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 135r–136r.

²²⁵ Nasploh bi bilo smiselno v prihodnje še raziskati recepcijo rimskega prava v pravnem življenju nepriviligiranih žensk in predvsem njihovo dejansko razpolaganje s pravnim znanjem.

²²⁶ AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 338r.

²²⁷ AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 415v–417r.

²²⁸ Pomembna fužinarska družina, ki je imela fužine tudi izven meja blejskega gospostva, slednje pa je imelo z njimi težave (Gornik, *Bled v fevdalni dobi*, str. 183).

²²⁹ Glej geslo »*päslich*«, v: Frühneuhochdeutschen Wörterbuches (FWB).

²³⁰ AS SI 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 79.

²³¹ O Locatellijih glej op. 125.

obratu, ki ga njen, tedaj že pokojni mož ni odslužil, zaradi česar je zastavila vse svoje premoženje.²³² Rudarji so lahko nemajhen del svojega plačila, t. i. *Pfennwert*, dobili v obliki živeža, včasih pa tudi v obliki oblačil ali drugih predmetov za vsakdanje potrebe, ki so ga od lastnika obrata prejeli denimo kot predplačilo.²³³

5.1.3 Posestni spori

Na močno navezanost in odvisnost podložnikov od zemlje, ki je pogosto predstavljala njihov glavni vir dohodka, nakazujejo številne tožbe, ki so bile sprožene zaradi posestnih sporov, zlasti glede mej, služnosti in siceršnje rabe zemljišč.²³⁴ V pravihah glede lastniških pravic in sporne uporabe zemljišč so nastopale tudi kmečke ženske, v vseh obravnavanih primerih pa so v tožbah nastopale kot tožnice. Tako je leta 1700 Marjeta, vdova po pokojnem Jakobu Mušanu (*Muschan*) na sodišču kot tožnica v pravdi nastopila proti Luki Beravsu (*Weraus*), ker naj bi si toženec »drznil«²³⁵ otresti hruškovo drevo, ki raste na njenem zemljišču. Toženec je obtožbi oporekal, ker naj bi zemljišče, na katerem raste hruška, kupil od Marjetinega pokojnega moža Jakoba. Tožnica tega ni zanikala, ampak je trdila, da je obtoženec hruško pritegnil k sebi in si prilastil več, kot mu je bilo določeno z nakupom, zato je bilo razsojeno, da se bo o zadevi ob predložitvi nadaljnjih dokazov še presojalo.²³⁵

Katja, vdova po Mihaelu Kladnu (*Cladeno*), je leta 1698 proti Lovru Golcu (*Golz*) nastopila na sodišču, ker naj bi ji toženec zasegel kravo na »odprti poti«²³⁶ (*offem weg*). Lovro je obtožbo zanikal, ker naj bi Katja gnala živino prek zemljišča, ki ga je posedoval on, in ta živina naj bi ob kozolcu, ki stoji ob poti, povzročila veliko škodo. Zaseženo kravo naj bi zalotil, ko je povzročala škodo na žitu. Sporna pot naj bi bila po navedbah tožnice v njeni posesti že več kot 30 let in en dan, s čimer pa se toženec ni strinjal. Na podlagi sodnega sklepa naj bi sledila še nadaljnja obravnavo.²³⁶ Iz Katjine navedbe o obdobju posedovanja omenjene poti je razviden vpliv rimskega prava in koncepta t. i. *usucapio*, v kontekstu katerega 30 let in en dan mirnega in pravičnega uživanja prinese priposestevanje, ni pa jasno, ali je kmetica Katja Kladen že prej poznala to pravno določilo ali jo je z njim ob tej priložnosti seznanil uslužbenec sodišča.²³⁷

V zadevi sporne sečnje v gozdu je leta 1695 tožbo sprožila Marina Marolt (*Mayraltin*). Obtoženec Gašper Lukanc (*Lukanz*) naj bi na podlagi obtožbe »drznil«²³⁸ s sečnjo posegati na njej dodeljeno območje, zato je zahtevala, da tja ne posega več in preneha z nadaljnjim škodovanjem. Obtoženec je zanikal sečnjo lesa na tem območju in dodal, da je posegal le v svoj laz in še to zgolj zato, da

²³² SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 142r.

²³³ Hofmann, Wolkersdorfer, *Der historische Bergbau im Montafon*, str. 112. Max von Wolfskron, »Beitrag zur Geschichte«, str. 299–300.

²³⁴ Škrubej, »Courtroom oaths«, str. 218–219. Glej tudi: *Preživetje in podjetnost: Integrirana kmečka ekonomija*.

²³⁵ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 296–297.

²³⁶ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 30–31.

²³⁷ Škrubej, »Courtroom oaths«, str. 214–215.

se ta ne bi zaraščal. Sklenjeno je bilo, da se bo o zadevi presoјalo na nadaljnji obravnavi.²³⁸

V posestnih sporih so ženske na sodišču nastopile tudi kot priče na zaslišanjih, kot kaže primer Jere Krevlič (*Khreulitschin*) iz blejskega gospostva. Svojo izjavo je poleg drugih prič na sodišču podala leta 1700, v tožbi med podložnikom blejske proštije Anžetom Primožičem (*Primushitsch*) in radovljiškim podložnikom Anžetom Pavletom (*Paulle*) zaradi spornega odgona živine.²³⁹ Na podlagi odgovorov, zapisanih brez vprašanj, lahko razberemo, da je Jera prisegla, da bo govorila resnico in da v zadevi ni pristranska. V času zaslišanja naj bi bila stara okoli 80 let, spominjala pa naj bi se za več kot 60 let nazaj. Kot je dejala, naj bi bil sporni laz v lasti njenega očeta in zatem tudi v njeni lasti, prek njega pa naj bi njeni predniki že od nekdaj gnali svojo živino v planine. Njen sin Jurij naj bi ta del zemljišča zatem prodal Anžetu Pavletu, ki je bil tedanji lastnik.²⁴⁰

5.2 Kazenskopravne zadeve

V proučevanem obdobju se je med razmeroma redkimi kazenskopravnimi primeri, ki so se nanašali na gospodarske dejavnosti, ohranil zapis posredne omembe in vpletenosti kmečke ženske v tožbo, ki jo je sprožil pretep ob nakupu mlade krave. Septembra 1698 je Jurij Tavčar (*Tautscher*) na sodišču nastopil proti Juriju Roniču (*Ronitsch*). Slednjemu naj bi Tavčar prodal kravo za 8 gld in 30 xr, ob sklenitvi kupčije pa je izbruhnil pretep, v katerega se je vpletla tudi Tavčarjeva žena. Ronič naj bi namreč ob nakupu plačal le del kupnine in želel s silo brez plačila preostalega zneska kravo odvesti. Ko je Tavčar želel to preprečiti, naj bi ga obtoženec vrgel na tla in pretepel. Zaradi zanikanja obtožbe je sodišče sklenilo, da morajo biti na nadaljnji obravnavi predloženi dodatni dokazi.²⁴¹ Še v istem mesecu je na dveh ponovnih obravnavah potekalo zaslišanje prič. Na podlagi pričevanja naj bi po tem, ko sta se začela okoli krave prepirati, oba padla na tla, kjer naj bi si »skočila v lase«. Nato je do njiju prišel Roničev oče s polenom v rokah in tožniku, ki je ležal na zemlji, zadal »krvavi udarec« po glavi, nakar je enak krvav in močan udarec s polenom zadal še tožnikovi ženi, ki je poskušala preprečiti pretep in moža zaščititi.²⁴² Na podlagi navedb druge priče pa naj bi se Tavčar sprva strinjal z dogovorom, da Ronič najprej poravna le del kupnine, ko je slednji želel kravo odvesti proti hiši, pa je izbruhnil prepir, ki mu je sledil še pretep. Tožnikova žena naj bi sama prišla od zadaj in prva udarila starega Roniča, nakar se je slednji obrnil in jo udaril nazaj.²⁴³ Ker se na podlagi izjav prič ni izkazalo, da je obtoženec začel pretep in vrgel tožnika na tla, je bil Ronič obtožbe oproščen.²⁴⁴

²³⁸ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 214r.

²³⁹ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 319.

²⁴⁰ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 320–321.

²⁴¹ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 14–15.

²⁴² SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 20–21.

²⁴³ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 23–24.

²⁴⁴ SI AS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 25.

6 Primerjava z oporokami s tržaškega podeželja

Predstavljene primere in ugotovitve, s poudarkom na oporočnih zadevah, sem primerjala tudi z obsežno analizo oporočnih praks na tržaškem podeželju. Raziskavo je na podlagi obravnave več kot tisoč oporok, ki so jih med letoma 1819 in 1904 zapustili prebivalci in prebivalke na območju Brega ob vznožju Krasa in na njegovem obrobju,²⁴⁵ opravila Marta Verginella.²⁴⁶ Glavno vprašanje primerjave je, ali so bile tamkajšnje oporočne prakse, omejene predvsem na 19. in del 20. stoletja, kljub deloma drugačnim kulturnim vplivom in gospodarskim tokovom, pogojenim zlasti z bližino Trsta, primerljive s primeri in praksami, predstavljenimi v tem članku. Poudarek je predvsem na prepoznavanju vzporednic in specifičnosti obeh območij in na oporočiteljicah in vidiku žensk pri oporočnem odrejanju.

Kot za prebivalstvo breških vasi ugotavlja M. Verginella, je bilo izrekanje in zapisovanje oporok v 17. in 18. stoletju še razmeroma neobičajno. Med ženskami, ki so se v tem času že odločile za zapis oporoke, so bile predvsem bogatejše vdove. Število oporočiteljev in oporočiteljic se je povečalo šele v prvi polovici 19. stoletja pod vplivom beneške notarske tradicije, breških duhovnikov in ob samozavedanju Brežanov in Brežank, da je sklenitev oporoke učinkovita oblika uveljavljanja svoje poslednje volje in družinskih strategij. Postopoma so se za oporočno odrejanje začeli odločati tudi manj premožni kmetje in kmetice, čeprav so slednje običajno razpolagale z manjšim premoženjem kot njihovi možje ali moški sorodniki.²⁴⁷ Tudi analizirani blejski sodni zapisniki potrjujejo, da zapis oporok v obravnavanem času poznega 17. stoletja še ni bil ustaljena praksa. Kot samostojen civilnopravni akt se v obravnavanih virih pojavljajo redko, bistveno pogostejša so določila o imenovanju dedičev, dednih deležev in razdelitvi premoženja v kontekstu poročnih dogovorov in dogovorov o preživetkih. Iz pregledanih zapisov izhajata le dve oporočiteljici, ki sta zadnjo voljo izrazili v obliki oporoke. Katarina Marolt je po dolgi bolezni dala zapisati svojo poslednjo voljo, da bi preprečila spore med sorojenci.²⁴⁸ Druga oporočiteljica, Uršula Bergant, pa je nastopila v povsem izstopajočem primeru vzajemne, recipročne oporoke in dedovanja skupaj z možem Bastejem Bergantom.²⁴⁹ Pri tem velja poudariti, da nobena od oporočiteljic v blejskem gospostvu med letoma 1690 in 1700 ni bila vdova. Čeprav Katarinin družinski status ni jasen, ni izključeno, da je bila ob sklenitvi oporoke samska.²⁵⁰

²⁴⁵ Natančneje v vaseh Dolina (*San Dorligo della Valle*), Kroglje (*Crogole*), Boljunec (*Bagnoli della Rosandra*), Boršt (*San Antonio in Bosco*), Zabrezec (*Moceo*), Ricmanje (*San Giuseppe della Chiusa*), Log (*Log*), Prebeneg (*Prebenico*), Mačkovlje (*Caresana*) in Jezero (*San Lorenzo*).

²⁴⁶ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*.

²⁴⁷ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 89, 92, 94.

²⁴⁸ Glej poglavje 4.1.1

²⁴⁹ Glej poglavje 4.1.1

²⁵⁰ Na tem mestu je v kontekstu analize primerov glede na družinski status smiselno opozoriti na delno metodološko dilemo. Kljub upoštevanju instituta skrbništva nad spolom in predvsem običajnemu zapisovanju družinskega statusa žensk, pogosto tudi z imenom trenutnega ali pokojnega moža oziroma drugega moškega sorodnika, se pri tovrstnih zapisih zastavi vprašanje,

Kot pomemben kazalec odnosa do življenja in smrti je M. Verginella na podlagi analize starosti, v kateri so izrekli oporoke, ugotovila, da se je večina Brežanov in Brežank za oporočno odrejanje odločila ob koncu življenja, ko je to narekovala huda bolezen ali visoka starost, ki jim je preprečevala vodenje domačega gospodarstva.²⁵¹ Čeprav v obravnavane sodne zapisnike blejskega gospodstva podatkov o starosti udeležencev v postopku praviloma niso zabeležili, nekateri primeri, predvsem oporočiteljev, vendarle kažejo primerljivo podobo.²⁵² Zopet velja izpostaviti primer zakoncev Bergant, ki sta oporoko, sodeč po vsebini, sklenila v zdravem stanju, in ne v visoki starosti, glede na določilo o morebitnih otrocih, ki bi se jima morda še lahko rodili.²⁵³

Podeželska okolja so v primerjavi z urbanimi območji dlje časa ostajala vpeta v tradicionalne okvire verskih vnem in oblik ljudskih pobožnosti, kar je pogosto razvidno v oporočnih klavzulah.²⁵⁴ Do prve polovice 19. stoletja so svoja imetja oporočitelji velikokrat namenjali cerkvenim institucijam.²⁵⁵ Duhovniki breških vasi so bili do začetka 19. stoletja tudi najpogostejši zapisovalci oporok, kar je verjetno prispevalo k temu, da so oporočitelji in oporočiteljice pogosto obdarili tudi cerkveno institucijo, predvsem krajevno cerkev. Zneski, odrejeni v ta namen, pa niso bili zanemarljivi.²⁵⁶ Analiza števila oporočno odrejenih maš v breških vaseh in imetja, s katerim so razpolagale ženske, je pokazala, da je bila vsota, ki so jo zapuščale krajevni cerkvi, pogosto podobna deležu, ki so ga dodelile enemu od otrok.²⁵⁷ Primerjalno lahko zopet navedemo primer oporoke Katarine Marolt, v kateri je razmeroma velik del imetja, dve tretjini premoženja v gotovini, zapustila cerkvi, župnik pa je zapisal in podpisal njeno poslednjo voljo.²⁵⁸

Čeprav je bilo oporočno odrejanje primarno gospodarsko pogojeno, M. Verginella ugotavlja, da je na nekaterih primerih zanesljivo nakazano izkazovanje prednostno čustvenih odnosov in naklonjenosti, ki jih skromne materialne razmere niso v celoti izrinile.²⁵⁹ Pri izbiri najprimernejšega prevzemnika je, odvisno od družinske dinamike, v tretjini breških primerov oporočitelja na kmetiji nasledil sin, hčeram pa je pripadla odpravščina v denarju. Če v družini ni bilo sinov, je domače gospodarstvo praviloma prevzela hči.²⁶⁰ Dedovanjski sistem na tržaškem območju od srednjega veka naprej v okviru oporočnega odrejanja ni poznal spolne

ali je odsotnost oznake družinskega položaja dovolj jasen indic za sklepanje o neporočenosti ženske. Skoraj zanesljivo lahko domnevamo, da je bilo zapisovanje tovrstnih oznak odvisno predvsem od pisarja, vsebine zapisa, statusa osebe ali drugih okoliščin.

²⁵¹ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 95.

²⁵² SI AS 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 428v–429v; SI AS 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 28, 456v–459v; SI AS 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knj. 29, 40–41.

²⁵³ Glej poglavje 4.1.1

²⁵⁴ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 135–137.

²⁵⁵ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 139–147, 149.

²⁵⁶ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 139, 168.

²⁵⁷ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 176.

²⁵⁸ Glej poglavje 4.1.1

²⁵⁹ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 261.

²⁶⁰ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 212.

diskriminacije.²⁶¹ Podoben nasledstveni model je nakazan tudi v nekaterih primerih iz blejskega gospostva v proučevanem obdobju, denimo pri izbiri hčere kot glavne dedinje v primeru odsotnosti sinov.²⁶² Čeprav so hčere v breških vaseh praviloma, a ne nujno, dedovale manjše deleže zapuščine, so prevzemale tudi zemljo in nepremičnine. Verginella ugotavlja, da se avtonomija Brežank najbolj jasno kaže pri upravljanju in razpolaganju z lastnino, pri izbirah nasledstva in drugih strategijah družinskega preživetja.²⁶³ Takšna podoba izhaja tudi iz sodnih zapisnikov blejskega gospostva iz poznega 17. stoletja, predvsem iz številnih kupoprodajnih in obligacijskih zadev kot tudi številnih pravnih, ki so zadevale premoženje in nepremično premoženje. Tako kot so bile kmečke ženske v blejskem gospostvu vpete v upniško-dolžniške posle, podobno kot moški,²⁶⁴ so v vlogi dolžnic in upnic večje vsote upravljale tudi nekatere Brežanke, mnogokrat tudi kot poročene ženske, kar nakazuje, da jim prisotnost moža ni preprečevala samostojnega razpolaganja z denarjem in ukvarjanja s kreditnimi posli.²⁶⁵

Med breškim prebivalstvom so bile izročilne pogodbe razmeroma redke. V večji meri so se namreč odločali za ženitne pogodbe, v katerih so na otroke prenesli manjši del imetja, glavino pa so razdelili šele pred smrtjo.²⁶⁶ Nasprotno pa lahko na podlagi primerov iz poznega 17. stoletja²⁶⁷ kot tudi na podlagi opravljene analize izročilnih pogodb in preživitkov na Blejskem iz srede 18. stoletja²⁶⁸ trdimo, da je bila na obravnavanem območju praksa urejanja predčasne izročitve imetja in posesti prevzemnikom ob določitvi obojestranskih obveznosti s preživitkom razmeroma razširjena. Na obeh primerjalnih območjih so med oporočnimi določili ali med dogovori o preživitku manj pogosta določila o oskrbi psihično ali fizično bolnih otrok, ki je bila tudi v dejanski stvarnosti redkeje aktualna.²⁶⁹ V pregledanih sodnih zapisnikih se je ohranilo več primerov o oskrbi sorodnikov bodisi zaradi slepote ali drugih bolezni, kar je bilo opredeljeno z določili v izročilnih pogodbah.

S postopnim oddaljevanjem žensk iz produkcijskih in pridobitvenih dejavnosti, zaposlovanjem moških v Trstu in postopnim opuščanjem starševsko nadzorovanih poročnih praks in dotalnega sistema so se spremenile tudi vloge moškega in ženske znotraj družine.²⁷⁰ Kot ugotavlja M. Verginella, teze o šibki ženski, v družbenem in gospodarskem oziru v celoti podrejeni možu, primer breških oporok ne potrjuje, predvsem zaradi ženske dejavnosti v domačem gospodarstvu.²⁷¹ Njeno tezo bi lahko brez zadržkov upoštevali tudi pri razumevanju položaja blejskih kmetic, ki so bile v proučevanem obdobju prav tako močno vpete v vsakdanja delovna opravila in domače gospodarstvo.

²⁶¹ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 233–234.

²⁶² Glej poglavje 4.1.1.

²⁶³ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 224.

²⁶⁴ Glej poglavji 5.1.1 in 5.1.2.

²⁶⁵ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 239.

²⁶⁶ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 105.

²⁶⁷ Glej poglavje 4.1.2.

²⁶⁸ Čeč, »Funkcije preživitka«, 31–44.

²⁶⁹ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 254. Glej tudi poglavje 4.1.2.

²⁷⁰ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 245.

²⁷¹ Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja*, str. 235.

7 Zaključek

Nekatere splošne raziskovalne hipoteze in ugotovitve iz obstoječe literature,²⁷² zastavljene predvsem na podlagi skromnega vzorca blejskih slovenskih priseg, so bile v veliki meri potrjene tudi na reprezentativnem in razmeroma večjem vzorcu vsebinsko raznolikih in pretežno civilnopравnih sodnih zapisnikov blejskega gospostva iz poznega 17. stoletja. Kot je razvidno tudi iz obravnavanih primerov, je bila poslovna in pravna sposobnost žensk v proučevanem obdobju kompleksnejša od splošnih domnev. Udejstvovanje nepriviligiranih žensk v pravnem življenju pa ni bilo pogojeno le s spolom, ampak v večji meri s pripadnostjo družbenemu stanu, družini, zakonskemu stanu in predvsem s premoženjskim položajem.

Številni primeri kupoprodajnih pogodb, obligacijskih in drugih posestnih zadev, ki prikazujejo njihovo vpetost v agrarne in neagrarne gospodarske dejavnosti, posestna, lastniška razmerja in odgovornosti za dolgove, prepričljivo ponazarjajo dejanski obseg poslovne in pravne sposobnosti nepriviligiranih žensk v kmečkih okoljih. Prav tako potrjujejo, da niso nastopale zgolj ali predvsem v pričakovanih civilnopравnih primerih, povezanih z dediščinskimi spori in oporokami, poročnimi dogovori, in zadevah, povezanih z doto. Čeprav v manjšem obsegu, so bile v obravnavanem gradivu ženske udeležene v vseh vlogah, v katerih so se sicer pojavljali moški, in sicer kot tožnice, toženke, priče, dolžnice, upnice, porokinje, nujne varuhinje svojih še mladoletnih otrok in celo kot zastopnice svojih mož ali drugih oseb v civilnopравnih in kazenskopравnih zadevah.

Čeprav je bila pojavnost poročenih žensk v primerjavi z vdovami precej manjša, pa to ne pomeni, da jim je zakonska zveza v splošnem preprečevala zastopati svoje interese in ovirala njihovo razpolaganje z imetjem, kot potrjujejo prevladujoči primeri samostojnega udejstvovanja na sodišču kot tudi nekateri primeri skupne udeležbe obeh zakoncev, zlasti v kupoprodajnih in obligacijskih zadevah, ki so bila pred sodiščem sklenjena *simul et in solidum*. Med obravnavanimi zadevami izstopajo primeri, v katerih so se kmečke ženske kot stranke v postopku sklicevale na velejski sklep, določbo rimskega prava, ki je prepovedovala intercesijo žensk. Z odrekanjem velejskemu sklepu so se številne odpovedale vsem ugodnostim in svoboščinam, ki bi se lahko nanašale na njihov spol, včasih pa so to opredelile zgolj kot odpoved »svojim pravicam«, vendar je to hkrati, odvisno od primera, lahko povečalo njihovo poslovno sposobnost.

Primerjava z breškimi vasmimi na tržaškem podeželju je pokazala nekatere vzporednice oporočnega odrejanja na obeh območjih. V primerjavi s podrobnejšimi oporokami, ki so jih ženske izrekale v poznejšem 19. stoletju, so civilnopравni zapisi blejskega sodišča iz poznega 17. stoletja precej bolj skopi. Proučevanje družinskih dinamik je oteženo že zato, ker nam zapisi pogosto ne razkrijejo niti starosti udeleženk ali kraja bivališča, s čimer bi lahko primerjali vzorce in prakse po posameznih vaseh, starosti in spolu. Primerjava je pokazala, da oporočno odrejanje, ki bi vodilo v zapis oporoke, v obravnavanem času še ni bilo ustaljena praksa.

²⁷² Predvsem izhodiščne hipoteze, ki jih je v svoji študiji o vlogi žensk na civilnopравnem področju zastavila že K. Škrubej (Škrubej, »Položaj žensk v civilnih sporih«, str. 90, 110–111).

Kljub splošni izrinjenosti žensk iz javne in politične sfere je bila njihova vloga v kmečkem okolju zaradi neposredne vpetosti v vsakdanje delovne obveznosti v okviru upravljanja kmetije, družinskega gospodarstva in prispevanja k družinski ekonomiji, zlasti v zasebni in zakonski sferi, znatna. Še posebej izstopajoča je bila takrat, kadar so kot kmečke edinke, glavne dedinje ali zaradi drugačnega, posebnega razpleta družinskih okoliščin prevzele in samostojno upravljale kmetijo. Na njihov položaj so sicer vplivali številni gospodarski in družbeni dejavniki, materialni status, opravljanje del izven domačega gospodinjstva, družinska dinamika, povezana z relativno visoko smrtnostjo, številom otrok in številom posameznikov znotraj družine.

Zvezani sodni protokoli blejskega patrimonialnega sodišča, ki vključujejo tudi nekaj gradiva o težjih kazenskih primerih, so kljub razmeroma skopi in shematski naravi pomemben in poveden vir za proučevanje razmer neprivilegiranih žensk v zgodnjem novem veku. Analiza je podrobno preučila eno desetletje, zato je bila vsebinsko zastavljena razmeroma široko. V prihodnje bi bilo smiselno z ožjim tematskim fokusom preučiti daljše časovno obdobje na podlagi virov več ustvarjalcev.

Viri in literatura

Arhivski viri

ARS, SI AS 721, Gospodstvo Bled, Iustitalia, knjigi 28 in 29.

Objavljeni viri

Bizjak, Matjaž, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. 5, Urbarji briksenske škofije 1253–1464*.

Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.

Golec, Boris, »Ljubljansko škofijsko gospodstvo (Pfalz) – zakladnica slovenskih sodnih priseg (1752–1811).« *Arhivi*, 28, št. 2, 2005, str. 239–312.

Klinar, Klemen (ur.), *Kako se pri vas reče? Hišna imena v naseljih Bohinjska Češnjica, Jereka, Podjelje, Srednja vas v Bohinju, Stara Fužina in Studor*. Bohinjska Bistrica: Občina Bohinj, 2021.

Ribnikar, Peter, *Slovenske podložniške prisege patrimonialnega sodišča Bled*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1976.

Valvasor, Janez Vajkard. *Čast in slava vojvodine Kranjske VI*. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2010.

Virtualna arhivska čitalnica, VAC: SI AS 176/L/L107/g/A12.

Literatura

Beguš, Ines, »Integriranje dohodkov v kmečki ekonomiji v zgodnjem novem veku: historiografski pregled po slovenskih pokrajinah.« Panjek, Aleksander, Žarko Lazarevič (ur.), *Preživetje in podjetnost: Integrirana kmečka ekonomija na Slovenskem od srednjega veka do danes*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2018, str. 51–74.

Ceklin, Franc, »Bohinj pod blejskim gospodstvom na začetku 17. stoletja.« Dežman, Jože (ur.), *Bohinjski zbornik*. Radovljica: Skupščina občine, 1987, str. 46–60.

Čeč, Dragica, »Svoje prsi pokažem raje hudiču kot tebi!« O detomoru kot enem izmed načinov ravnanja ob nezaželeni nosečnosti, o socialnih vezeh in strategijah branjenja pred sodiščem na podlagi primerov iz 18. stoletja na Kranjskem.« Žižek, Aleksander (ur.), *Ženske skozi*

- zgodovino: zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004, str. 293–301.
- Čeč, Dragica, »Funkcije govoric in njihovih nosilcev v podeželskih skupnostih.« *Acta Histriae*, 19, št. 4, 2011, str. 703–728.
- Čeč, Dragica, »Funkcije preživitka in družbena realnost preživitkarjev.« *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 63, št. 2, 2023, str. 31–44.
- Čeč, Dragica, »Nasilne detomorilke ali neprištevne žrtve?: spreminjanje podobe detomora v 18. in začetku 19. stoletja.« *Acta Histriae*, 15, št. 2, 2007, str. 415–440.
- Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. Dostopno na: <https://woerterbuchnetz.de/?sigle=DWB#0>.
- Dolinar, France M., Aleš Gabrič, Boris Golec, Miha Kosi, Tomaž Nabergoj, Mateja Rihtaršič, *Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova Revija, 2011.
- Eriksson, Magnus, Barbara Krug Richter, *Streitkulturen. Gewalt, Konflikt und kommunikation in der ländlichen Gesellschaft (16.–18. Jahrhundert)*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 2003.
- Farge, Arlette, Natalie Zemon Davis (ur.), *Geschichte der Frauen. 3, Frühe Neuzeit*. Frankfurt, New York, Paris: Campus Verlag, 1994.
- Golec, Boris, »Ljubljanski malefični red iz leta 1514 v sodni praksi.« Budna Kodrič, Nataša (ur.), *Malefične svoboščine Ljubljančanov=Deren von Laibach Malefitzfreyhaittn: ljubljanski kazenski sodni red: 1514*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, Graz, Institut für österreichische Rechtsgeschichte und europäische Rechtsentwicklung der Karl-Franzens-Universität, 2004, str. 107–123.
- Golec, Boris, »Matevž Režen pl. Segalla (1665–1722) – od podložniškega otroka s Sorškega polja do zgornjesavskega gospoda.« *Kronika*, 64, št. 3, 2016, str. 413–440.
- Gornik, Franc, *Bled v fevdalni dobi*. Bled: Zavod za napredek turizma Bled, 1967.
- Grafenauer, Bogo, Kosezi in »koseška« krajevna imena v Veliki Karantaniji z mejami okr. 1000. Blaznik, Pavle, Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan, Fran Zwitter (ur.), *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. 2, Družbena razmerja in gibanja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, priloga.
- Grahornik, Matjaž. *Zapuščinski inventar po Janezu Jakobu grofu Khislu iz leta 1690*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2019.
- Hahn, Sylvia, »Witwe/r.« Jaeger, Friedrich (ur.), *Enzyklopädie der Neuzeit*. 15. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler, 2012, str. 182–189.
- Hammer-Luza, Elke, »Weil es schon der dritte Fall gewesen sey: Das Delikt des Kindsmordes und seine Motive in Österreich von der Frühen Neuzeit bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts.« *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, 9, št. 1 2019, str. 207–226.
- Hauptmann, Ljudmil, »Razvoj družabnih razmer v Radovljiskem kotu do krize petnajstega stoletja.« *Zgodovinski časopis*, 6, 1952, str. 270–284.
- Hodnik, Urška, *Planšarstvo v Zgornjih bohinjskih planinah: Diplomsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2016.
- Hofmann, Jochen, Christian Wolkersdorfer, *Der historische Bergbau im Montafon*. Schruns: Eigenverlag Stand Montafon, 2013.
- Hudelja, Niko, *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2016.
- Jarzebowski, Claudia, »Geschlechtvormundschaft.« *Enzyklopädie der Neuzeit*. 4. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler, (2007), str. 651–653.
- Kambič, Marko, »Kazenskopravni položaj žensk v zgodnjem novem veku skozi prizmo ljubljanskih Malefičnih svoboščin.« Ferle, Mojca in Irena Žmuc (ur.), *Knjiga, znanje, razum: od protestantizma do razsvetljenstva: (1500–1800): prispevki z znanstvenega posveta ob razstavi, 7. in 8. oktober 2020*. Ljubljana: Mestni muzej, 2021, str. 36–55.

- Kambič, Marko, »Organizacija sodišč na slovenskem ozemlju v 16. stoletju s posebnim ozirom na Kranjsko.« *Arhivi*, 19, št. 1/2, 1996, str. 1–17.
- Kambič, Marko, »Razvoj kazenskega prava na Slovenskem do leta 1848.« *Malefične svoboščine Ljubljančanov = Deren von Laibach Malefitzfreyhaittn: ljubljanski kazenski sodni red: 1514*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv; Graz, Institut für österreichische Rechtsgeschichte und europäische Rechtsentwicklung der Karl-Franzens-Universität, 2004, str. 193–221.
- Kambič, Marko, *Recepcija rimskega dednega prava na Slovenskem s posebnim ozirom na dedni red Karla VI*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007.
- Korošec, Damjan, Katja Škrubej, »Posebna inkriminacija detomora: od kod in kam?« *Zbornik znanstvenih razprav*, 77, št. 1, 2017, str. 77–117.
- Kos, Dušan, *Zgodovina morale*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015–2016.
- Košir, Matevž, »Čarovniški procesi na Slovenskem.« *Tratnik-Volasko, Marjeta, Matevž Košir, Čarovnice: predstave, procesi, pregoni v evropskih in slovenskih deželah*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995, str. 153–260.
- Kranjc, Janez, *Latinski pravni reki*. Ljubljana: GV založba, 2006.
- Langer-Ostrawsky, Gertrude, »Agrargeschichte als Geschlechtergeschichte?« *Langthaler, Ernst, Josef Redl (ur.), Reguliertes Land. Agrarpolitik in Deutschland, Österreich und der Schweiz 1930–1960*. Studien Verlag, 2005, str. 213–220.
- Makarovič, Marija, *Medsebojna pomoč na vasi na Slovenskem*. Ljubljana, Muta, Gorenje, 1979.
- Melik, Anton, *Planine v Julijskih Alpah*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1950.
- Novak, Anka, »Življenje in delo planšarjev v bohinjskih gorah.« *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 29, št. 3/4, 1989, str. 121–152.
- Oman, Žiga, *Maščevanje kot pravni običaj sistema reševanja sporov na Slovenskem v zgodnjem novem veku: Doktorska disertacija*. Maribor: Univerza v Mariboru, 2018.
- Pečnik, Lucija, *Ženska v sodnih zapisnikih gospostva Bled v poznem 17. Stoletju: Magistrsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2024.
- Pleterski, Andrej, *Župa Bled: nastanek, razvoj in prežitki*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1986.
- Prasch, Helmut, »Fleiß und Weisheit der Bäuerin.« *Dinklage, Karl (ur.), Geschichte der Kärntner Landwirtschaft. Kärntens Landwirtschaft zwischen Technik und Markt. Bäuerliche Volkskunde Kärntens. Volkstracht, Volkstanz in Kärnten*. Klagenfurt, J. Heyn, 1966, str. 105–167.
- Remec, Meta, »Začetki pokojninskega zavarovanja kmetov: od preužitka do zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju.« *Šorn, Mojca (ur.), Starost – izzivi historičnega raziskovanja*. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino, 2017, str. 77–104.
- Rjazancev, Aleksander, »Po poti železarskega Bohinja.« *Železar*, V, št. 2, 1963, str. 43–67.
- Scheutz, Martin, »Gerichtsakten.« *Pauser, Josef, Martin Scheutz, Thomas Winkelbauer. Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert): Ein exemplarisches Handbuch*. München, Wien: R. Oldenbourg Verlag, 2004, str. 561–571.
- Simič, Vladimir, Makarovič Gorazd, »Preživitev.« *Baš, Angelos (ur.), Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, (2004), str. 472.
- Sketelj, Polona, »Majar.« *Baš, Angelos (ur.), Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, (2004), str. 304.
- Škrubej, Katja, »Courtroom oaths and patrimonial court in 18th-century Carniola: vestiges of *ius proprium* and local autonomy (The case of the Estate of Veldes/Bled).« *Lex localis: revija za lokalno samoupravo*, 10, št. 3, 2012, str. 203–228.
- Škrubej, Katja, »Položaj žensk v civilnih sporih v okviru gorskih pravnih patrimonialnih sodišč v 17. in 18. stoletju.« *Verginella, Marta (ur.), Dolga pot pravic žensk: pravna in politična*

- zgodovina žensk na Slovenskem*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, Studia humanitatis, 2013, str. 89–114.
- Škrubej, Katja, »Rechtsräume als (Fragestellungs-)Konzept und Versuch einer Rechtsraumtypologie im Rahmen der slowenischen Rechtsgeschichte.« Jerše, Sašo, Kristina Lahl (ur.), *Endpunkte. Und Neuanfänge: geisteswissenschaftliche Annäherungen an die Dynamik von Zeitläuften*. Köln, Böhlau, 2022, str. 53–65.
- Škrubej, Katja, »Sodne prisege kmetov gospostva Bled.« Vidic, Marko (ur.), *Blejski grad: 1000 let prve omembe*. Bled: Muzejsko društvo, Zavod za kulturo; Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, 2011, str. 41–54.
- Škrubej, Katja, *Pravo v zgodovini: s poudarkom na razvoju na današnjem slovenskem prostoru: odlomki virov s komentarji*. Ljubljana: GV založba, 2010.
- Štih, Peter, »Tisoč let od prve omembe Blejskega gradu (1011–2011) in začetki blejskega gospostva škofov iz Briksna.« *Blejski grad: 1000 let prve omembe*. Bled: Muzejsko društvo, Zavod za kulturo; Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, 2011, 9–25.
- Terpin, Marija, »Marina Melhiorca – pomočnica tatov: proces proti tolpi tatov in tihotapcev 1729–1731.« *Idrijski razgledi*, 52, št. 2, 2007, str. 84–99.
- Ulbrich, Claudiam »Überlegungen zur Erforschung von Geschlechterrollen in der ländlichen Gesellschaft.« *Historische Zeitschrift*, 18, 1995, 359–364.
- Verbič, Marija, ARS, SIAS 721, Gospostvo Bled, Iustitalia, Arhivski popis fonda. Ljubljana, 1960.
- Verginella, Marta, *Ekonomija odrešenja in preživetja: odnos do življenja in smrti na tržaškem podežlju*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije, 1996.
- Vilfan, Sergij, »Agrarna premoženjska razmerja.« Blaznik, Pavle, Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan, Fran Zwitter (ur.). *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. 2, Družbena razmerja in gibanja*. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1980, str. 403–479.
- Vilfan, Sergij, »Kmečko prebivalstvo po osebnem položaju.« Blaznik, Pavle, Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan, Fran Zwitter (ur.). *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. 2, Družbena razmerja in gibanja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 279–353.
- Vilfan, Sergij, »Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (XVI.–XIX. stoletje).« *Zgodovinski časopis*, 8, 1954, str. 27–86.
- Vilfan, Sergij, *Pravna zgodovina Slovencev: Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.
- Vilfan, Sergij, *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996.
- Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije; Kranj: Gorenjski tisk, 1999.
- von Wolfskron, Max, »Beitrag zur Geschichte des Tiroler Erzbergbaues in den Jahren 1595–1617.« *Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg*, 42, št. 3, 1898, str. 297–335.
- Wunder, Heide, »Herrschaft und öffentliches Handeln von Frauen in der Gesellschaft der Frühen Neuzeit.« Gerhard, Ute (ur.), *Frauen in der Geschichte des Rechts*. München, Beck, 1997, str. 28–54.
- Wunder, Heide, *Er ist die Sonn, sie ist der Mond: Frauen in der Frühen Neuzeit*. München: C. H. Beck, 1992.
- Zwitter, Žiga, »Eine Wissensgeschichte der Wiesen und Weiden im Südosten der Alpen im 16. und im frühen 17. Jahrhundert.« *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 128 št. 1, 2020, str. 49–82.
- Zwitter, Žiga, »Subsistence, prosperity and abandonment of Alpine isolated farms in the dynamic 17th century environment: Case study from the Upper Savinja Valley with special emphasis on tenants' inventories.« *Ekonomika i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, 11, 2015, str. 139–181.

SUMMARY

Women in the Seignury of Bled/Veldes in the Late 17th Century: Analysis of Bound Court Minutes

Lucija Pečnik

The article deals with the situation of unprivileged women in the seignury of Bled/Veldes, based on a systematically reviewed part of the bound court minutes from the patrimonial court of Bled and, exceptionally, the territorial court, among which civil law proceedings and related disputes predominate and criminal law proceedings occur rarely. Given the extensive sample of analysed material from 1690 to 1700 and almost 1,500 pages, the results are supported by a statistical analysis, which showed that entries in the court minutes of the Bled seignury that include women were significant, amounting to 20% on average.

From the discussed material it follows that the occurrence of married women was lower compared to widows, which does not mean that marriage generally prevented them from representing their interests or managing their property. This is confirmed by numerous cases of independent involvement in court and cases of joint participation of both spouses, particularly in cases of sales and obligatory acts made before the court. In most of the analysed cases, women represented their interests in court independently, and in some instances, they also appeared with full responsibility as guardians of their underage children or as representatives of their husbands or other individuals in both civil and criminal cases. In some cases, they also took on the responsibility for negotiating and settling with creditors or debtors. In some proceedings, unprivileged women invoked the Velleian senate decree, a provision of Roman law, that prohibited the intercession of women, and renounced it. By doing so, they waived all benefits and privileges that might have been associated with their gender.

The legal and business capacity of farm women was largely conditioned by their direct involvement in labour and family economy. The disputes regarding ownership rights and the disputed use of land, in which they predominantly appeared as plaintiffs, as well as numerous cases of transferring agricultural land into the possession of another person, are also eloquent about women's involvement in agrarian and non-agrarian economic activities in the examined sources. Interesting cases indicate that women engaged in activities where their involvement might not have been expected, such as forestry work and charcoal production.

The relatively rare criminal law proceedings, particularly cases involving more serious delicts, provide more detailed insights. Among these, a case involving an extensive court hearing in a case of infanticide stood out in the analysed period. In minor criminal cases, farm women were most frequently involved in matters of insult and defamation. At the village community level, their situation and role were significantly influenced by their reputation within the local society and their immediate family, which was closely tied to the role of rumours. This is evident from numerous attempts to protect their reputation, which resulted in many lawsuits.

Farm women were not only present in expected civil law cases, such as dowries, inheritance, and related disputes but also, as confirmed by an analysis of cases drawn from extensive archival material, participated in all types of civil law cases in which men were otherwise involved, although in significantly fewer cases. Their ability to participate in legal life was not determined solely by gender, but to a greater extent by social status, family, marital status, and above all, financial status. The analysis showed that the court protocols of the Bled patrimonial court, which also include some material on more serious criminal cases, despite their sparse and schematic nature, are an important and informative source for studying the situation of unprivileged women.